

Felles publiseringstjeneste i UH- sektoren

Rapport fra arbeidsgruppe utnevnt av UHR-Bibliotek

Juni 2021

Rapport fra arbeidsgruppen, 14.06.2021

Arbeidsgruppen for felles publiseringstjeneste i UH-sektoren har utredet mulige alternativer til dagens institusjonsbaserte, desentraliserte publiseringsløsninger for vitenskapelige publikasjoner. Rapporten tar for seg utfordringer med dagens organisering, skisserer noen alternativer basert på lignende tjenester i landene rundt oss og diskuterer fordeler og ulemper ved forskjellige organiseringer og tekniske løsninger. Utvalget anbefaler at det opprettes en nasjonal publiseringstjeneste for fagfellevurderte publikasjoner basert på prinsipper om åpen lesetilgang og kostnadsfri publisering for forfattere. Løsningen skal være basert på eksisterende teknisk infrastruktur, eies av institusjonene og finansieres og oppbemannes basert på eksisterende kompetanse ved institusjonene, men med enkelte tjenester samlet på ett sted.

Forfattere

Gitte Kolstrup, Per Pippin Aspaas, Alex Hansen, Ole-Jørgen Haugen, Henrik Karlstrøm, Vidar Røeggen

Siter som:

Kolstrup, G., P. P. Aspaas, A. Hansen, O.-J. Haugen, H. Karlstrøm og V. Røeggen (2021) Felles publiseringstjeneste i UH-sektoren. Rapport fra arbeidsgruppe utnevnt av UHR-Bibliotek. Universitets- og Høgskolerådet.

Lisens

Rapporten utgis av Universitets- og høyskolerådet under en Creative Commons Navngivelse 4.0-lisens (CC-BY).

Innhold

Introduksjon	3
Gruppens mandat	3
Gruppens medlemmer	3
Arbeidet i gruppen	4
Landskapet for åpen publisering ved norske institusjoner	5
De kommersielle utgiverne	5
Institusjonenes egne publiseringstjenester	7
Situasjonen i de andre nordiske land	7
Journal.fi	7
Tidsskrift.dk	8
Sverige – Det Kungliga bibliotek	8
Forskernes utfordringer	8
Endring i modellen	9
Fremtiden for forskningsartikler	9
Endrede krav til publiseringstjenester	11
Behov for en nasjonal publiseringstjeneste?	12
Institusjonelt fødte Open Access-tidsskrifter	13
Eksternt fødte Open Access-tidsskrifter	13
Ressursbruk og Finansiering	14
NÅHST-ordningen	14
NOP-HS-støtteordningen	15
Institusjonell publisering	15
Ressursbruk ved drift av institusjonelle tidsskriftplattformer	17
Kostnader betalt av offentlige midler (NÅHST)	18
Institusjonell publisering - kostnader betalt av offentlige midler	18
Nasjonal plattform – overordnede prinsipper	19
Organisering	20
Arbeidsflyt	21
Teknisk infrastruktur	22
Konkrete modeller	23
Videre arbeid	26
Referanser	27

Introduksjon

UHR-Bibliotek satte i november 2020 ned en arbeidsgruppe med representanter fra UHR-bibliotek, UHR-Forskning og Det nasjonale publiseringsutvalget for å utarbeide en rapport som ser på muligheten for en nordisk eller nasjonal løsning for åpne publiseringstjenester. Bakgrunnen er at institusjonelle tjenester for publisering av Open Access-tidsskrifter er etablert ved flere institusjoner i universitets- og høgskolesektoren med ulikt nivå på redaksjonelle støttetjenester og med uensartede kvalitetskrav til innhold, designløsninger med mer. Det brukes forskjellige versjoner av samme plattformløsning, noe som gir ulike tekniske muligheter og begrensninger.

Regjeringen har satt som mål at alle vitenskapelige artikler skrevet av norske forskere skal være åpent tilgjengelige innen 2024. De institusjonelle publiseringstjenestene er en av flere mekanismer som bidrar til å gjøre dette mulig. Det europeiske initiativet kjent som Plan S stiller på sin side krav om umiddelbar åpen tilgjengeliggjøring av alle forskningsartikler som springer ut av prosjekter finansiert av de tilsluttede finansørerne, herunder Norges forskningsråd. Plan S presiserer også visse tekniske krav som eksisterende infrastrukturer i begrenset grad oppfyller.

Arbeidsgruppens målspørsmål for arbeidet har vært: Er det mulig å samle krefter og ressurser i sektoren til en felles løsning med høyt teknisk kvalitetsnivå, som gjør publiseringstjenesten mer profesjonell og konkurransedyktig for forskernes foretrukne publiseringskanaler?

Samtidig ønskes en vurdering av ressursbruken til en slik løsning. Et viktig spørsmål å avklare er om det er mulig å få til en modell innenfor dagens samlede ressursbruk som samtidig gir et kvalitetsløft.

Gruppens mandat

Mandat for arbeidet er gitt i sak 21/85-1 fra UHR. I mandatet står det at gruppen skal:

- beskrive aktuelle publiseringstjenester og -plattformer i Norge og i Norden
- beskrive forskerens utfordringer med dagens publisering med særlig fokus på åpen forskning, samarbeid og kvalitet
- vurdere fordeler og ulemper med en institusjonsbasert publiseringstjeneste
- vurdere ulike modeller for en felles nordisk publiseringstjeneste med utgangspunkt i noen konkrete eksempler. I forslaget bes arbeidsgruppen om å diskutere systemer for kvalitet, løsninger for åpen publisering, samarbeidsmuligheter, forretningsmodeller og tekniske løsninger og standarder.

Gruppens medlemmer

Arbeidsgruppen har bestått av:

Bibliotekdirektør Gitte Kolstrup, UiS (UHR-Bibliotek)
Seniorrådgiver Henrik Karlstrøm, NTNU (UHR-Bibliotek)
Senterleder Alex Hansen, NTNU (UHR-Forskning)
Førstebibliotekar Per Pippin Aspaas, UiT (UHR-Forskning)
Seniorrådgiver Vidar Røeggen (UHR-Publisering)
Student Ole-Jørgen Haugen (UHR-Bibliotek – NSO)

Gitte Kolstrup er bibliotekdirektør på Universitetet i Stavanger. Hun har siden 2017 arbeidet med å synliggjøre og organisere arbeidet med åpen vitenskap ved universitetet. I 2018 ble en OJS- og en OMP-plattform med et høyt kvalitetsnivå opprettet på universitetet. Biblioteket ble i 2019 tildelt to nye årsverk til oppgaven og arbeidet med installasjon, design, markedsføring, og kompetanseutvikling av medarbeiderstaben har vært og er i fokus.

Henrik Karlstrøm er bibliometriker ved NTNU Universitetsbiblioteket. Han har en doktorgrad i vitenskapsstudier fra NTNU, og er tidligere redaktør for *Nordic Journal of Science and Technology Studies*, et tidsskrift som startet som et frittstående Open Access-tidsskrift og siden har migrert til NTNUs plattform.

Alex Hansen er professor i teoretisk fysikk ved NTNU og leder et Senter for fremragende forskning, PoreLab basert ved NTNU og Universitetet i Oslo. Han har en PhD fra Cornell University og en habilitasjonsgrad fra Université de Rennes 1. Han er sjefsredaktør for *Frontiers in Physics* (Frontiers SA, Sveits), et Open Access-tidsskrift og medredaktør i to abonnements-baserte tidsskrifter, *European Journal of Physics* (eies av European Physical Society) og *International Journal of Physics C* (World Scientific, Singapore).

Per Pippin Aspaas har siden han disputerte i 2012 publisert en rekke fagfellevurderte artikler og redigert flere antologier innen vitenskapshistorie og latinfilologi; hans seneste monografi utkom (med åpen tilgang) på forlaget Brill i 2020. Siden 2010 har Aspaas vært medredaktør for det nordiske foreningstidsskriftet *1700-tal* og var hovedarkitekten bak dette tidsskriftets overgang til en diamant Open Access-modell. Han er faggrupeleder for forsknings- og publiseringsstøtte ved Universitetsbiblioteket i Tromsø og sitter i UiTs forskningsstrategiske utvalg.

Vidar Røeggen er statsviter og har bakgrunn som forlagsredaktør i Universitetsforlaget (1997-2012) og ledet arbeidet med etablering av idunn.no. Fra 2012 overtok han ansvaret for sekretariatet i Det nasjonale publiseringsutvalget (NPU) i UHR. Gjennom arbeidet i NPU var han med på å etablere ordningen som ofte omtales som NÅHST, den nasjonale støtteordningen for åpen publisering av tidsskrifter innen humaniora og samfunnsvitenskap. Siste seks år har han i tillegg sittet som medlem av juryen i Norsk tidsskriftforening, som årlig kårer årets tidsskrift i Norge. Han har også sittet i ENREESH (European Network for research evaluation in social sciences and humanities) siste fire år og er en av initiativtakerne bak det såkalte Helsinki-initiativet (The Helsinki Initiative on Multilingualism in Scholarly Communication). Han har også ansvaret for opphavsrettslige spørsmål i UHR og leder arbeidet med forhandlinger mellom UH-sektor og Kopinor om tilgang til opphavsrettsbeskyttet materiale for sektoren.

Ole-Jørgen Haugen er studentrepresentant for NSO i UHR-Bibliotek sin arbeidsgruppe. Han er utdannet engelsk litteraturviter på masternivå og historiker på bachelornivå (UiO). Han tar for øyeblikket bachelorstudiet i bibliotek- og informasjonsvitenskap (OsloMet).

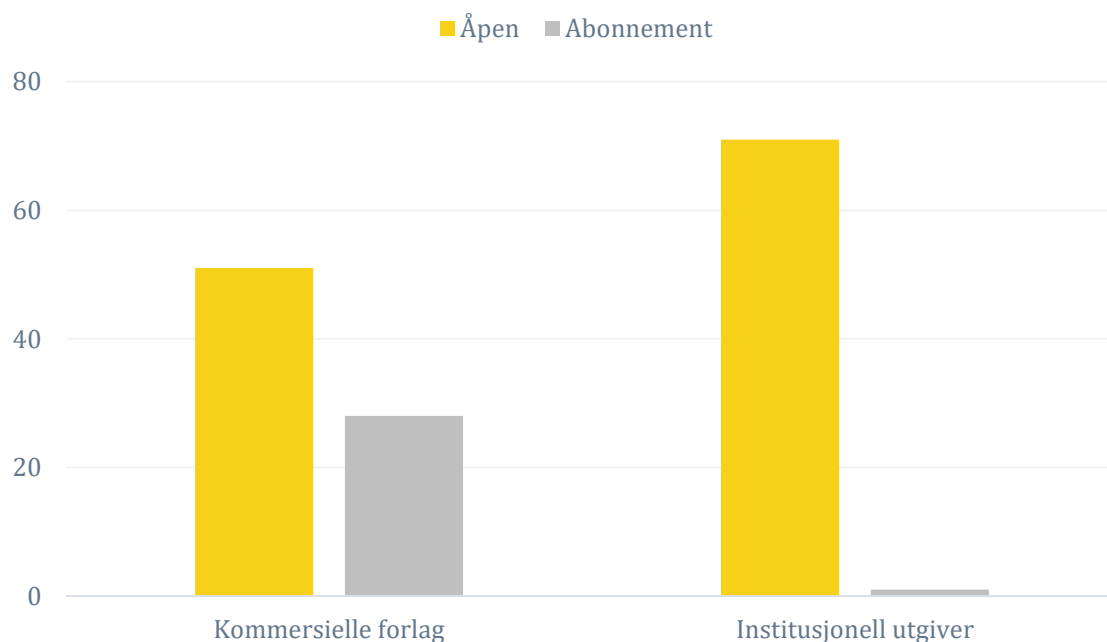
Arbeidet i gruppen

Gruppen har gjennomført tretten møter gjennom høsten 2020 og våren 2021. Prosessen i arbeidet har vært som følger:

- konstituering og avklaring av mandat og intern arbeidsfordeling
- formulering av hovedprinsipper
- kunnskapsinnhenting fra andre land
- kvantitativ undersøkelse av publiseringsraten i åpne tidsskrifter utgitt av kommersielle forlag og institusjonelle publiseringsplattformer i Norge siste tre år
- konsultasjon av dokumentasjon av tekniske løsninger og finansieringsmodeller ved eksisterende publiseringsløsninger
- konferering med fungerende ledere av nasjonale publiseringsutvalg for humaniora og samfunnsvitenskap
- sammenfatning av funn i rapport

Landskapet for åpen publisering ved norske institusjoner

Norge har en levende portefølje av nasjonale forskningstidsskrifter. På den ene siden har vi noen sterke profesjonstidsskrifter som utgis av godt organiserte foreninger med en stor medlemsmasse, som for eksempel *Tidsskrift for den norske legeforening*, *Tidsskrift for norsk psykologforening* og *Fontene Forskning*. På den andre siden har vi en sterk nasjonal portefølje av tidsskrifter i humaniora og samfunnsvitenskap. Disse tidsskriftene utgis dels av kommersielle forlag, dels av institusjonene selv. Ved inngangen til 2021 ble 79 fagfellevurderte tidsskrifter utgitt av kommersielle norske forlag. 51 av titlene utgis med umiddelbar åpen tilgang på forlagets plattform; 28 er basert på abonnement og innholdet ligger bak betalingsmur. Av til sammen 72 fagfellevurderte tidsskrifter som utgis av institusjonelle publiseringstjenester, er kun 1 basert på abonnement. Alle de andre utgis med umiddelbar åpen tilgang.

Figur 1: Fordelingen av åpne og lukkede tidsskrift hos kommersielle og institusjonelle utgivere

28 sentrale tidsskrifter i humaniora og samfunnsvitenskap (hvorav 25 utgis av kommersielle forlag, 3 av institusjonene) inngår i en nasjonal støtteordning for åpne tidsskrifter (NÅHST) som er finansiert av Norges Forskningsråd, Kunnskapsdepartementet og et konsortium av UH-institusjoner. NÅHST-ordningen innebærer fullfinansiering av tidsskriftene for en periode på 3 år av gangen. En annen ordning er NOP-HS, en sammenslutning av de nordiske forskningsrådene som gir støtte til driften av tidsskrifter med et nordisk nedslagsfelt. NOP-HS gir kun delfinansiering, og bare for ett eller to år av gangen. Både NÅHST-ordningen og HOP-HS setter som forutsetning at tidsskriftene skal publiseres med åpen tilgang. Ordningene beskrives nærmere under avsnittet Finansiering.

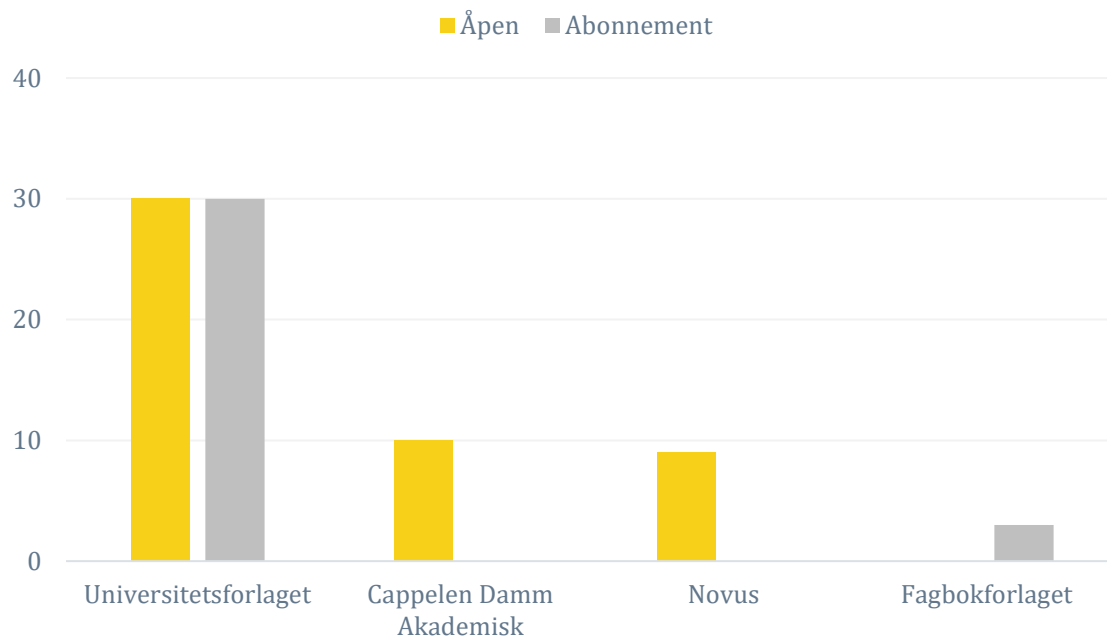
De nasjonale tidsskriftene har en sterk posisjon i mange av fagene og tjener flere formål. De fleste eies av vitenskapelige foreninger (lærde selskaper) og fyller en viktig rolle, ikke bare for foreningenes medlemmer, men for samfunnet for øvrig. Vi omtaler ofte tidsskriftene som faglige offentlighetsarenaer og tenker da at tidsskriftene er noe mer for fagene enn bare kanaler for originalpublisering av fagfellevurderte artikler. Her finner man også de bredere fagdebattene og anmeldelse av aktuell faglitteratur.

De kommersielle utgiverne

I Norge utgis de fleste sentrale tidsskriftene av kommersielle nasjonale forlagshus, noe som skiller oss markant fra våre naboland. Mange av tidsskriftene som fagmiljøene vurderer som

sentrale, er etablert og utviklet i en tett dialog mellom aktuelle fagmiljø og en kommersiell utgiver. Universitetsforlaget, etablert i Norge i 1950, var et rent universitets-, høyskole- og tidsskriftforlag eiet av universiteter, høyskoler og studentsamskipnadene i Trondheim og Oslo. På 1980-tallet ble forlaget etablert som et aksjeselskap og Aschehoug og Gyldendal kom inn på eiersiden. Fra 1999 overtok de alle aksjene i forlaget og delte utgivelsesområdene mellom seg.

Aschehoug beholdt navnet Universitetsforlaget som et imprint, og her ble også de nasjonale tidsskriftene videreført.¹ I 2004 etablerte forlaget idunn.no seg og de står i dag som utgiver av 60 norske og nordiske tidsskrifter, deriblant mange av tidsskriftene som fagmiljøene selv vurderer som de sentrale. De fleste av disse eies av vitenskapelige foreninger eller forskningsinstitutter som har inngått avtale med utgiver.

Figur 2: Åpen og lukket tilgang hos norske kommersielle forlag

Novus forlag ble etablert i 1972, og dette forlaget publiserte fra starten av bokserier og tidsskrifter for Det norske vitenskapsakademi og Institutt for sammenliknende kulturforskning ved Universitetet i Oslo. I dag utgir forlaget 9 nasjonale tidsskrifter i humaniora og samfunnsvitenskap, og de benytter plattformen Open Journal System.²

Fagbokforlaget ble etablert i 1992 og mot slutten av 1990-tallet posisjonerte forlaget seg som en konkurrent til Universitetsforlaget. I dag utgir forlaget 3 tidsskrift i humaniora og samfunnsvitenskap.³

Gyldendal Akademisk etablerte seg som utgiver av tidsskrift tidlig på 2000-tallet, som en konkurrent til Universitetsforlaget på juridiske tidsskrifter. Disse tidsskriftene er senere overtatt av Universitetsforlaget. Gyldendal Akademisk er ikke utgiver av akademiske tidsskrifter i dag.⁴

Cappelen Damm Akademisk etablerte seg i 2015 som en Open Access-utgiver. De overtok det svenske forlaget Co-Action og etablerte NOASP – Nordic Open Access Scholarly Publishing. I dag gir dette forlaget ut 10 tidsskrifter innenfor humaniora og

¹ [https://no.wikipedia.org/wiki/Universitetsforlaget_\(1950%E2%80%931999\)](https://no.wikipedia.org/wiki/Universitetsforlaget_(1950%E2%80%931999)), hentet ned april 2020

² <http://omp.novus.no/index.php/novus/about>, hentet ned april 2020

³ <https://www.fagbokforlaget.no/Forlaget/Om-oss>, hentet ned april 2020

⁴ <https://www.gyldendal.no/Om-Gyldendal/Kontakt-oss/Gyldendal-Akademisk>, hentet ned april 2020

samfunnsvitenskap. Porteføljen har en nordisk profil. NOASP benytter også plattformen Open Journal System.⁵

Institusjonenes egne publiseringstjenester

Tidlig på 2000-tallet begynte universitetsbibliotekene ved de store institusjonene å tilby løsninger for forskere som ønsket å starte nye åpne tidsskrifter. Disse tjenestene har gradvis vokst og de senere årene har universitetsbibliotekene ved UiT Norges arktiske universitet, Universitetet i Bergen, NTNU, Universitetet i Oslo, OsloMet, Universitetet i Stavanger og Universitetet i Agder samt MF vitenskapelige høyskole etablert seg som betydelige aktører innen utgivelse av tidsskrifter med åpen tilgang:

Tabell 1: Institusjonelle publiseringstjenester

Institusjon	Navn på tjenesten	Adresse
UiO	Fritt	https://journals.uio.no/
UiB	Bergen Open Access Publishing	https://boap.uib.no
NTNU	NTNU Open Access Journals	https://www.ntnu.no/ojs/
UiT	Septentrio Academic Publishing	https://septentrio.uit.no/
OsloMet	Open Access Journals at OsloMet	https://journals.hioa.no/
UiS	UiS Open Journals	https://journals.uis.no
	UiS Scholarly Publishing Services	https://ebooks.uis.no/index.php/USPS
UiA		https://journal.uia.no
MF	MF tidsskrifter	https://journals.mf.no

De fleste tidsskriftene er innlemmet i publiseringstjenesten fordi forskere ved den aktuelle institusjonen har hatt sentrale roller som tidsskriftredaktør eller på eiersiden (i tilfeller hvor det dreier seg om tidsskrifter som utgis på vegne av lærde selskap). Universitetsbibliotekene benytter alle plattformen Open Journal System⁶ og utgir til sammen over 90 tidsskrifter og serier i mange ulike fag, herav 72 fagfelleverderte titler. En betydelig andel av tidsskriftene er publiseringskanaler i humaniora og samfunnsvitenskap og de utgis primært på norsk eller skandinavisk. Men det er også eksempler på levende tidsskrifter innen helsefag, biologi og ulike profesjonsfag. Flere av tidsskriftene har en nordisk eller enda bredere internasjonal profil, med bidrag fra forskere hjemmehørende i mange ulike land og med artikler på en rekke forskjellige språk.

Så godt som alle tidsskrifter på de institusjonelle plattformene er både gratis å lese og publisere i, også kjent som diamant åpen tilgang.⁷ De drives typisk på et svært begrenset budsjett, og kostnader for teknisk drift dekkes av vertsinstitusjonene.

Situasjonen i de andre nordiske land

I arbeidet med denne rapporten har arbeidsgruppen fått presentert publiseringsplattformer i Finland og Danmark, samt et prosjekt som fortsatt er på planleggingsstadiet ved Det Kungliga biblioteket i Stockholm.

Journal.fi

[Journal.fi](#) er en plattform som utvikles og driftes av Vetenskapliga samfundens delegation og som per i dag inneholder ca. 100 tidsskrifter. Plattformen bygger på Open Journal System.

⁵ <https://www.cappelendammundervisning.no/cdu/akademisk/nordic-open-access-scholarly-publishing/index.action>, hentet ned april 2020

⁶ <https://pkp.sfu.ca/ojs/>

⁷ De to hovedformene for umiddelbar åpen tilgang, gull og diamant, defineres av mekanismen for finansiering av publiseringskanalen: gull åpen tilgang kan være finansiert ved hjelp av forfatterbetaling, mens diamant ikke finansieres av noen form for betaling for publisering eller lesing.

Det er viktig å merke seg at ordningen har vokst fram fra en helt annen kontekst enn den norske. I Finland har man ikke kommersielle utgivere av nasjonale tidsskrifter, som vi har en lang historie med i Norge. Det er i liten grad bygget ut egne publiseringsplattformer ved universitetene, i motsetning til i Norge. Situasjonen i Finland var preget av at de mange nasjonale tidsskriftene som ble utgitt, var utgitt av vitenskapssamfunnet selv. De hadde begrensede ressurser og ikke tilgang til profesjonell støtte og teknisk infrastruktur/plattformer for tidsskriftene sine. Journal.fi er nettopp utviklet for å kunne tilby en god teknisk infrastruktur for disse tidsskriftene. Tiltaket blir også sett i sammenheng med Finlands arbeid med åpen forskning, der de på mange måter har en liknende tilnærming som oss i Norge.

Tidsskrift.dk

[Tidsskrift.dk](#) er plattformen til det Kongelige Bibliotek i Danmark. Det er en nasjonal portal for å publisere faglige, kulturelle og vitenskapelige tidsskrift. Portalen er en del av Danmarks strategi for åpen tilgang. Merk at Danmark har en litt annen strategi på området enn Sverige, Norge og Finland. Deres målsetning er at innen 2025 skal alle vitenskapelige artikler være åpent tilgjengelig med maksimalt 12 måneders forsinkelse (embargo). Plattformen baserer seg på OJS-programvaren og inneholder både tidsskrifter som er åpne og tidsskrifter som utgis med betalingsløsninger basert på abonnement. Per desember 2020 var 165 titler listet på plattformen.

Sverige – Det Kungliga bibliotek

Sveriges kongelige bibliotek er i ferd med å etablere en nasjonal plattform for åpne tidsskrift med støtte fra myndighetene. Plattformen må også ses i tett sammenheng med myndighetenes mål om at all svensk forskning skal være åpent tilgjengelig fra 2020/21. I desember 2020, da komiteen ble presentert for arbeidet, var plattformen fortsatt på tegnebrettet. Prosjektleder er Sofia Wennström, som er en innleid ressurs til Det Kungliga Biblioteket fra Stockholm University Press, som er en ledende aktør for institusjonsbasert, åpen publisering i Norden. I tillegg til Stockholm UP, som utgir 9 tidsskrifter og en rekke bokserier, har også andre svenske institusjoner etablert publiseringstjenester. Eksempelvis har Göteborgs Universitetsbibliotek 7 tidsskrifter på sin OJS-plattform. Disse institusjonelle tjenestene skal, etter det komiteen kjenner til, driftes videre ved siden av den nasjonale plattformen.

Forskernes utfordringer

Publiseringstradisjonene varierer enormt mellom forskjellige fagfelt. Innen realfagene og medisinsk forskning publiseres så å si alt i internasjonale fagtidsskrift. I det følgende skisserer vi utviklingen av vitenskapelig publisering slik den fortoner seg for dette segmentet av forskere. De internasjonale fagtidsskriftene drives av kommersielle forlag med brede tidsskriftporteføljer eller av lærde selskaper som konsentrerer seg om avgrensede fagområder. Dette gir seg utslag i hva slags tidsskrift de utgir, og i hvilken grad de regnes som sentrale innen sine fagmiljøer, det vil si blir mye sitert. De mest siterte utgiverne per tidsskrift er de lærde selskapene American Chemical Society, Royal Society of Chemistry og American Physical Society, som har noen titalls tidsskrift hver og ofte dekker hele bredden av et spesifikt fagfelt. Deretter kommer det kommersielle forlaget Elsevier, som utgir over 2300 tidsskrift, hvorav mange med et smalt fokus. Under forretningsmodellen forlagene til nå har fulgt overlever disse smale tidsskriftene ved abonnementspakkene som tilbys bibliotekene, som inneholder en blanding av de smale tidsskriftene og store tidsskrift som ansees uunnværlige blant forskerne.

Situasjonen er ikke ulik i humsam-fagene. De er også forpliktet til å følge Plan S, og diskusjonen vedrørende Open Access-tidsskrifter er essensielt den samme. På ett punkt er det imidlertid stor forskjell: publiseringsraten av monografier og antologier er langt større i disse fagene enn i realfagene og medisinsk forskning. Diskusjonen om disse skal være åpne eller ikke er derfor langt viktigere her.

Det er ikke uvanlig å sette likhetstegn mellom det siteringer er en indikator på – fagsentralitet – og kvalitet. Forskjellige siteringsmål er sentrale i evalueringer på alle nivå, for eksempel ved professor-opprykk eller ved søknader om forskningsmidler, og det vanligste målet er siteringsgraden til tidsskriftene det blir publisert i, kalt Impact Factor (IF). Den vekten som legges på IF er en drivende kraft bak det uformelle hierarkiet som eksisterer i dag blant vitenskapelige tidsskrift. Ved siden av vitenskapelige kriterier som etterprøvnbarhet og lignende bruker tidsskriftene det ikke-vitenskapelige kriteriet *viktighet* som grunnlag for antagelse. Både i den redaksjonelle silingen før fagfelleevaluering og under fagfelleevalueringen er hovedkriteriet for antagelse at et gitt arbeid skal vise seg å være viktig i fremtiden. Ved å legge listen for hva som er viktig høyt nok, skapes eksklusivitet som igjen skaper prestisje – og prestisje tiltrekker. Alle de mest siterte tidsskriftene i verden bruker *viktighet* som hovedkriterium for antagelse.

De prestisjetunge tidsskriftene er ikke store nok til å bære seg økonomisk alene, men inngår ofte i egne økosystemer av tidsskrift utgitt under samme paraply. For eksempel gir American Physics Society ut *Physical Review A - F* som har betydelig lavere prestisje enn *Physical Review X* eller *Physical Review Letters*. Manuskripter som avvises av flaggskiptidsskriftene havner gjerne der. *Nature* på sin side sitter som et «fluepapir» på toppen av en pyramide hvor man finner for eksempel *Nature Physics* lavere ned og *Scientific Reports* på bunnen. Manuskripter ankommer denne pyramiden på toppen og flytter seg deretter nedover i den, i en prosess som gjerne kalles fossefallpublisering.

Endring i modellen

Forlagene har i stor grad gått bort fra tradisjonell publisering på trykket papir og gått over til elektronisk distribusjon av forskningspublikasjoner. Dette har likevel ikke ført til en endring i deres prismodell. Abonnements-modellen priser fortsatt elektroniske kopier som om de var trykkede papirkopier, på tross av at produksjonskostnadene for elektroniske eksemplarer er langt lavere enn for trykte. Tidobles antall abonnenter, tidobles inntektene til forlaget selv om arbeidet de må utføre er akkurat det samme som tidligere. Det var de bibliotekansatte som ser regningene forbundet med denne praksisen som først begynte å reagere. Forskerne som tradisjonelt har stått langt fra økonomien bak vitenskapelig publisering, har så langt reagert lite.

En annen grunn til at abonnementsmodellen med dens betalingsmurer ikke er bærekraftig, er at disse murene lekker. For en forsker som sitter med hjemmekontor er det like enkelt å finne det man leter etter på piratsteder som Sci-Hub som å koble seg opp via VPN for å få tilgang til sitt biblioteks abonnementstidsskrifter. Plan S og tilsvarende initiativ utgjør også enormt sterke krefter som tvinger forlagene bort fra abonnementsmodellen.

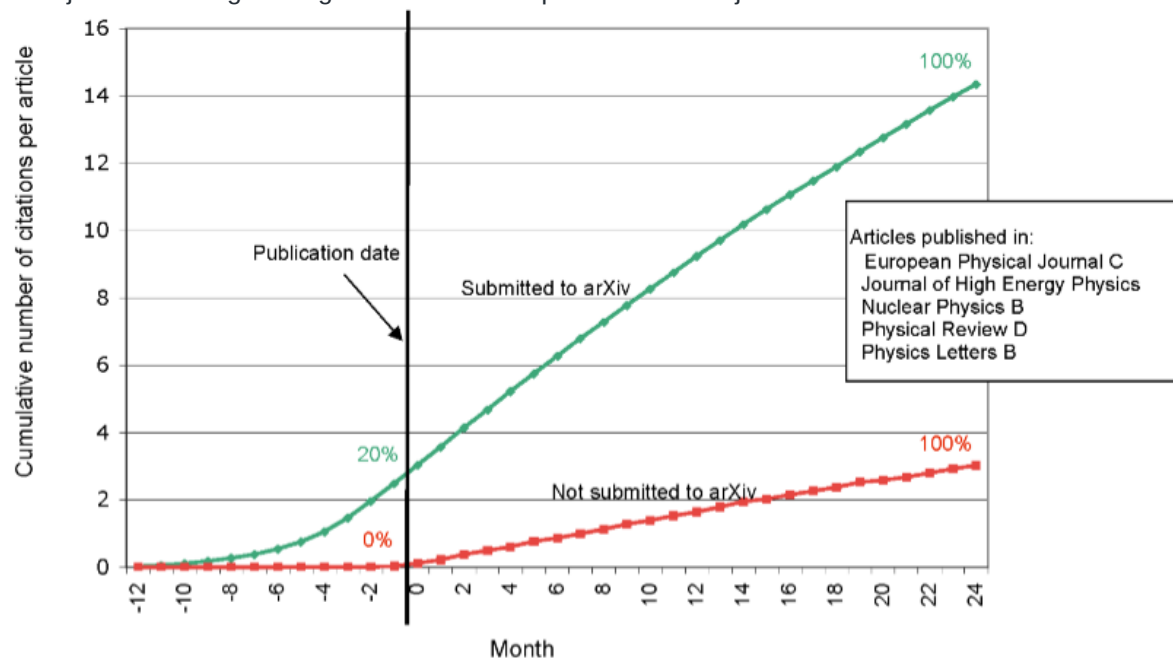
Vi ser at de store kommersielle forlagene har forstått at abonnementsmodellen står for fall. Alternativet som har utkrystallisert seg er en kostnadsmodell basert på prising per artikkel i stedet for prising per artikkelkopi.⁸ Siden prising skjer per artikkel og ikke per artikkelkopi under Open Access-modellen, har man flyttet kostnadene forbundet med vitenskapelig publisering fra å være en kostnad frakoblet kostnadene forbundet med arbeidsflyten under forskning til å bli en del av den. På samme måte som det er direkte kostnader forbundet med å presentere ens resultater på konferanser, er det direkte kostnader forbundet med å publisere dem. Logisk er dette helt problemfritt. Men, når forskerne får presentert en regning for forfatteravgift (APC), en regningstype de aldri har sett før, blir det protester. Norge, som andre land, er nå i ferd med å sette opp nasjonale publiseringsavtaler med forlagene. Når disse etter hvert kommer på plass og blir kjent vil protestene forsvinne. Får man i dag som norsk forsker et manuskript antatt av Elsevier som Norge har avtale med, får man en e-post fra dem som sier at APC er betalt nasjonalt.

Fremtiden for forskningsartikler

Før vi forlater spørsmålet om internasjonal vitenskapelig publisering, ser vi på vitenskapelig publisering i et lengre tidsperspektiv. Fremveksten av søkemotorer spesialisert på

⁸ Vi befatter oss her ikke med *grønn open access*-modellen som er et forsøk på å skape en hybrid mellom abonnementsmodellen og full Open Access.

vitenskapelige publikasjoner (som Google Scholar) og sosiale medier myntet på forskere (som Researchgate) gjør at fokus langsomt dreier seg bort fra hvor en artikkel er publisert til at den er publisert. Med andre ord, tidsskriftenes prestisjehierarki svekkes. Denne endringen diskuteres i forskningsmiljøene og det er svært ulike oppfatninger om dette er en utvikling som tjener forskningen. Vi går ikke videre inn på denne diskusjonen her.

Figur 3: Siteringsfrekvens over tid for artikler med og uten en preprint. Kilde: Gentil-Beccot et al. (2009)

I mange fag har bruken av *preprints* vært vanlig, altså kopier av manuskripter som ennå ikke er fagfellevurdert. Disse ble tidligere sendt ut av de enkelte institusjoner til andre i titalls til hundretalls papirkopier. På slutten av åttitallet opprettet fysikeren Paul Ginsparg ved Cornell University et on-line preprint-bibliotek hvor folk kunne laste opp sine arbeider før de var fagfellevurdert. Dette har gjennom de tre år som har gått siden opprettelsen blitt dominerende i fysikk. Figur 3 viser en enorm forskjell på siteringer for publikasjoner som først har sirkulert som preprint. Prestisjen på tidsskriftene hvor artiklene til slutt blir publisert er av mindre betydning. Det er altså *synligheten* av en artikkel som betyr noe. Jo mer den blir sett, jo mer blir den plukket opp av søkemotorene og av de sosiale mediene som Researchgate.

Finnes det et behov for en felles norsk publiseringsplattform for norske eller norsk-drevne tidsskrift sett i lys av diskusjonen av internasjonal publisering over? Arbeidsgruppen mener at svaret på dette spørsmålet er ja, men vi registrerer samtidig at det ulike oppfatninger om dette når vi spør forskningsledere i humaniora og samfunnsfag, som representerer fagene en slik løsning er mest aktuell for. Smale fagfelt som krever høyst spesialiserte tidsskrift, gjerne innen fag som har lokal eller nasjonal forankring, kan like gjerne driftes av en institusjonell plattform som av et av de nasjonale forlagene som utgir tidsskrifter i Norge.

Representanter for forskere innen humaniora og samfunnsvitenskap påpeker også behovet for gode åpne publiseringskanaler, med henvisning både til disse fagenes tradisjonelt samfunnsnære funksjon som debatt- og dannelsesarenaer og til krav og forventninger fra institusjoner og finansierer. Dette understrekes av at særlig humaniora ser ut til å være dårligst representert i de store nasjonale "publiser-og-les"-avtalene som hittil er inngått. Samtidig påpekes det at behovene til humsam-fagene, som i mange tilfeller dekkes gjennom at vitenskapelige foreninger kjøper tjenester av profesjonelle forlag, kanskje ikke vil kunne dekkes av en institusjonell eller nasjonal plattform uten en vesentlig oppgradering av dagens tjenester.

Dermed gjenstår to spørsmål:

1. Vil det være mulig å få til en institusjonsbasert, felles publiseringsplattform med tilstrekkelig høy kvalitet?
2. Vil dette koste vesentlig mer enn de ulike institusjonsbaserte publiseringstjenestene koster i dag? Resten av rapporten vil være viet en gjennomgang av disse spørsmålene.

Endrede krav til publiseringsløsninger

Spørsmålet om kvalitet i vitenskapelig publisering er komplekst. Humaniora og samfunnsfag er generelt tett knyttet opp mot kultur og politikk, hvor konteksten ofte er nasjonal eller nordisk. At fagfellevurderte artikler gjøres tilgjengelig for en bredere allmennhet er derfor ikke bare et teknisk spørsmål (Open Access versus betalingsmur). En god presentasjon i form av profesjonell lay-out, rettighetsklarerte illustrasjoner og presist språk er minst like viktig. Formidlingen av innholdet faller gjennom dersom slike aspekter ikke blir ivaretatt.

En kan spørre seg om dagens institusjonelle publiseringstjenester vil makte å ivareta slike aspekter. Tidsskriftredaktører i fagmiljøene vil i hvert fall behøve tett oppfølging for å sikre en objektiv og streng fagfellevurdering i tråd med prinsippene og rådgivingsdokumentene utviklet av Committee on Publication Ethics (COPE).⁹ Et flertall av titlene som i dag ligger på de ulike institusjonelle plattformene vil også måtte få en mer profesjonell utforming; produktet må ikke se «hjemmesnekret» ut.

Den beste modellen for at slik profesjonalisering er mulig å få til med tilføring av ekstra ressurser, har komiteen funnet ved Stockholm University Press, publiseringstjenesten ved det største universitetet i Sverige. Da dette universitetet bestemte seg for å legge om til en heldigital modell med åpen tilgang, rekrutterte man en sjef for tjenesten med bakgrunn fra den kommersielle forlagsbransjen. Vedkommende fikk raskt på plass en profesjonell hjemmeside, og ansatte ved Universitetsbiblioteket ble dratt inn i det profesjonelle arbeidet ut mot fagmiljøene hvor redaktørene for Stockholm UPs tidsskrifter og bokserier arbeider. Grafisk formgivning, XML-formattering og annen teknisk behandling av artiklene blir kjøpt inn av Ubiquity Press, mens oppfølgingen av redaksjonene mht. fagfellevurdering og redaksjonell «siling» av manus er blitt til forveksling lik den en kan oppleve ved et kommersielt forlag. Forskjellen er at støttepersonalet (forlaget) arbeider ved et universitet og ikke har andre eierinteresser enn fagmiljøene selv – å få godt kvalitetssikret forskning ut til allmennheten i et helprofesjonelt, leservennlig format.

For å ivareta lesere som ønsker å tilegne seg forskningen i trykt format, har Stockholm UP i sitt samarbeid med Ubiquity avtale om at de også leverer trykkeferdige filer som kan kjøpes av sluttbruker på Print on Demand-basis. Denne utflaggete tjenesten er selvfinansierende. Bøkene kan kjøpes i vanlige nettbokhandler til en meget rimelig pris. (Takket være CC BY-lisens er det heller ingenting i veien for at lesere skal skrive ut og binde inn artikler og bøker selv fra Stockholm University Press' hjemmeside, dersom de ønsker det.)

Eksemplet Stockholm University Press viser at det går an å løfte institusjonspubliserings til et kvalitetsmessig svært høyt nivå. Haken ved «Stockholm-modellen» er imidlertid at den i hovedsak retter seg mot tidsskrifter og bokserier hvor redaksjonen er basert ved egen institusjon. En flerinstitusjonell løsning vil være mer fleksibel og robust, med tanke på at en god del norske humaniora- og samfunnsvitenskapelige tidsskrifter har redaksjoner som flytter seg rundt i landet. Eksempelvis har *Historisk tidsskrift* (Den norske historiske forening – HIFO) hatt en slik ambulerende ordning i mange år. Det er grunn til å tro at eierskapsfølelsen til *Historisk tidsskrift* som historikerlaugets felles prosjekt, ville vært langt vanskeligere å få etablert dersom tidsskriftet var blitt liggende fast ved en og samme institusjon år etter år. Den utbredte opplevelsen av eierskap til prosjektet bidrar også til å heve kvaliteten. Ingen historiker som stiller som fagfelle, vil ønske å slippe dårlige artikler igjennom nåløyet. En slik

⁹ <https://publicationethics.org/>

type eierskapsfølelse vil en felles, institusjonsbasert publiseringstjeneste stå rustet til å bygge opp om tidsskriftene i sin portefølje. Forutsetningen er at tjenesten profesjonaliseres, slik Stockholm University Press-eksemplet viser. Komiteen vil i avsnittet om organisering og finansiering se nærmere på hvordan dette kan løses, med tilføring av relativt små midler.

Det er også verdt å bemerke, som vi så vidt berører over, at Stockholm University Press, på samme måten som Universitetsforlaget og Cappelen Damm, også tilbyr utgivelse av bøker med åpen tilgang. For humaniora og samfunnsvitenskap står bokpublisering særlig sentralt og en fremtidig nasjonal publiseringsplattform vil også kunne løse et slikt behov, etter hvert som vi også får krav om åpen publisering av bøker. Arbeidsgruppen har i denne rapporten valgt å fokusere på tidsskrifter, men ser at løsningen også vil kunne ivareta bokformatet. PKP, som utvikler OJS-programvaren, står også bak Open Monograph Press, et tilsvarende verktøy med åpen kildekode for monografier og antologier som hittil har vært tatt i bruk med hell av bl.a. publiseringstjenesten ved Universitetet i Stavanger.

Det er grunn til å understreke at heving av kvaliteten på det institusjonelle publiseringsarbeidet ikke ligger an til å undergrave markedet for kommersielle forlag. Publisering av vitenskapelige artikler ivaretas av mange ulike aktører, de fleste av dem kommersielle. Supplementet i form av institusjonsbaserte, forskernære tidsskrifter finnes allerede i dag. Men supplementet behøver å løftes til en høyere kvalitet. Det bør eksistere et fullgodt alternativ for forskere som ønsker å engasjere seg som redaktører og for vitenskapelige foreninger som ønsker å få profesjonell hjelp til å utgi tidsskrifter med åpen tilgang, i tråd med de tekniske kravene som stilles av Plan S og de minst like viktige forventningene til kvalitet som stilles av både fagmiljøer og allmennheten generelt.

Behov for en nasjonal publiseringsløsning?

Omlagging til diamant Open Access som den mest utbredte modellen for tidsskriftutgivelse i Norge har skjedd i et offentlig-privat samarbeid der forlagene har fortsatt å levere sine profesjonelle tjenester til de offentlig ansatte forskerne i redaksjonene. Der hvor biblioteker og enkeltforskere tidligere betalte for papirabonnement – og i en overgangsfase for løsninger for elektroniske abonnement – som institusjonene ikke selv hadde forutsetninger for å håndtere på en like profesjonell måte, er nå åpen tilgang finansiert over ulike offentlige budsjettposter blitt den vanligste modellen. En interessant utvikling er at Open Journal Systems (OJS), en åpen programvare skreddersydd for tidsskriftpublisering som først ble installert ved universitets- og høyskolebibliotekene, nå er tatt i bruk av flere kommersielle utgivere. Rent teknisk skjer altså produksjon, presentasjon og distribusjon av innholdet med nøyaktig samme verktøy, hos både kommersielle og institusjonelle utgivere. Det som skiller tjenestene levert av kommersielle utgivere fra tjenester levert av bibliotekenes publiseringstjenester, er altså ikke av rent teknisk art.

Lærde foreninger eller mer løst sammensluttede grupperinger av fagpersoner som ønsker å utgi et tidsskrift med åpen tilgang, har i dag valget mellom to typer støttetjenester – de kommersielle og de institusjonelle. Et blikk på de aktive fagfelleverderte tidsskriftene som utgis av institusjonelle publiseringstjenester, viser at om lag halvparten er opprettet ved institusjonen, uten hjelp av kommersielle forlag. Disse kan vi kalle «institusjonelt fødte» Open Access-tidsskrifter. Andre, de «eksternt fødte» Open Access-tidsskriftene, har skjøttet produksjon og distribusjon utenfor institusjonene, enten på egenhånd eller via kommersielle utgivere, før de har valgt å migrere over til en institusjonell utgiver. Enkelte av disse er svært gamle og anerkjente tidsskrift.

En rekke lærde foreninger har for lenge siden etablert samarbeid med kommersielle utgivere som Universitetsforlaget. De kommersielle forlagene hjelper fagmiljøene med å få produsert og distribuert et profesjonelt utseende produkt, de håndterer språkvask, produksjon av XML,

indeksing og sørger for at produktet forsynes med ISSN og DOI, nøkkelord, sammendrag og andre former for metadata. De bistår også med å fasilitere tekniske løsninger for fagfellevurdering og for kommunikasjon redaktører imellom. En annen viktig kvalitet ved profesjonell forlagsvirksomhet er kontinuiteten forlagets ansatte representerer i forbindelse med skifte av redaksjoner. Nye redaktører har ikke bare behov for teknisk opplæring, men dersom de ikke har tidligere erfaringer som redaktør behøver de også veiledning i hvordan de skal skjønne fagfellevurdering og kommunikasjon med forfattere, tips om måter å annonsere temanumre og lignende. En slik rolle som kontinuitetsbærer ivaretas også av lokale institusjonelle publiseringstjenester som komiteen har vært i kontakt med, men nivået på denne formen for støtte varierer og er neppe like systematisk ivaretatt ved alle institusjoner.

Institusjonelt fødte Open Access-tidsskrifter

Mange av de institusjonelt fødte tidsskriftene har startet som papirtidsskrifter, men gått over til bibliotekene for å få hjelp med overgangen til elektronisk publisering. Andre har startet i det små og har med egne ferdigheter og ståpåvilje fått innholdet på nett, før de har henvendt seg til bibliotekene. Bibliotekene har ikke bare kunnet levere en teknisk løsning i form av serverplass og teknisk drift, men også en kompetanse på metadata, indeksing og internasjonal Open Access-infrastruktur, som forskerne ofte har begrenset innsikt i. Tjenestene for institusjonell publisering hos bibliotekene er i sin funksjon sammenlignbare med de kommersielle forlagenes tjenester, selv om det nok ofte kan oppleves at kvaliteten på sluttproduktet kunne vært bedre og at kontrollen med fagfellevurderingsprosesser og redaksjonell siling av innholdet kunne være strammere.

Komiteen har ikke gjennomført noen spørreundersøkelse for å avdekke hvordan slike overganger fra gjør-det-selv-løsninger til bibliotekenes publiseringstjenester har funnet sted. Et par eksempler på lederartikler som beskriver overgangen kan likevel være opplysende. Her fra en lederartikkel i tidsskriftet *Nordlyd* (Svenonius 2003):

This issue marks not only a restart after a year's hiatus, but also a rebirth as an electronic journal; this new guise promises to increase Nordlyd's readership by another order of magnitude. The reincarnation comes at a fitting juncture, as the linguists at the University of Tromsø have just been reorganized into a large new Department of Linguistics, and so the responsibility for the journal naturally passes from the Faculty to the Department, which I hope can nurture the new incarnation as long as the Faculty did the old one.

Acta Didactica Norge fremhever driftsstøtte som hovedgrunn (Hellekjær 2015):

Med oppstart alt i 2007 er [Acta Didactica Norge] det eldste open-access-tidsskriftet ved Universitetet i Oslo. I begynnelsen ble det driftet av Institutt for lærerutdanning og skoleforskning, men i mars 2015 ble tidsskriftet flyttet til Universitetet i Oslos FRITT-server. Universitetet i Oslos satsing på open-access-publisering via denne serveren har gitt forbedringer i den daglige driften, ikke minst for indekseringen av våre artikler, nasjonalt og internasjonalt.

De to sitatene er skrevet av forskere som har vært vant til å ordne opp selv, men universitetsbibliotekene har kunnet tilby noe mer, noe de ikke lenger klarte selv. I begge tilfeller har det vært infrastruktur tilgjengelig ved institusjonen, de involverte har øyensynlig ikke følt behov for å kontakte kommersielle forlag.

Eksternt fødte Open Access-tidsskrifter

Det er også eksempler på tidsskrifter som migrerer over fra eksterne løsninger for produksjon og distribusjon til institusjonelle publiseringstjenester. Disse kan vi kalle «eksternt fødte tidsskrifter». Heller ikke her har komiteen gjennomført noen systematisk kartlegging eller

undersøkelse, men kan likevel trekke fram et eksempel på en redaksjon som eksplisitt nevner overgangen. Fra tidsskriftet *Viking*, som eies av Norsk Arkeologisk Selskap og utgis på UIOs plattform FRITT (Marstrander 2020):

Man ser for seg at alle kan lese artikler i tidsskriftene uten å betale for det, heller ikke skulle det koste noe for forfatterne å publisere i tidsskriftene. Dette kalles for diamantmodellen. Men konsekvensen for foreningene som eier tidsskriftene, er at abonnementsinntektene går ned fordi ingen selvfølgelig vil betale for noe de kan lese gratis på nettet. [...] Viking har hatt åpen tilgang siden 2016, artiklene er så å si utelukkende publisert på norsk, og endelig er tidsskriftet regnet som ett av de beste innen arkeologi i Norden. [...] Norsk Arkeologisk Selskap mener at man må ha en statlig ordning for å sikre fagtidsskrift med åpen tilgang. Bare med en slik ordning kan man sikre norsk som fagspråk og samtidig gi en bred og god formidling til allmenheten av norsk arkeologi.

Viking utkom første gang i 1937. Mastrander nevner ikke hvorfor det arkeologiske selskapet ikke har kjøpt tjenester hos et kommersielt forlag, men understreker at selskapet mener det er viktig at NÅHST-ordningen ikke ekskluderer tidsskrifter som *Viking*, som benytter en institusjonell, ikke-kommersiell publiseringstjeneste. I 2020 fikk *Viking* innvilget støtte fra den nasjonale NÅHST-ordningen, som ett av bare tre institusjonelt utgitte tidsskrift. Norsk Arkeologisk Selskap har dermed fått et bedre økonomisk fundament for sin publiseringsvirksomhet, mens medlemsinntektene kan øremerkes til å finansiere ekskursionser, medlemsmøter og andre faglig-sosiale aktiviteter. Rent økonomiske overveielser kan altså synes å være en viktig faktor som får en forening bestående av primært offentlig ansatte arkeologer til å velge en institusjonell løsning for sin Open Access-utgivelse.

Lærde selskap kan finne det utfordrende å skulle skaffe midler til å benytte kommersielle tjenesteleverandører. De institusjonelle tjenestene oppleves som profesjonelle nok til at det svarer seg både økonomisk og faglig-strategisk å velge disse.

Ressursbruk og Finansiering

De kommersielle forlagene leverer sine Open Access-tjenester basert på særskilte ordninger der det offentlige betaler private aktører for en profesjonell tjeneste. Driften av de institusjonelle tidsskriftene baserer seg derimot på basisbevilgningen over statsbudsjettet.

NÅHST-ordningen

Takket være den spesielle norske støtteordningen til humaniora- og samfunnsvitenskapelige tidsskrift (NÅHST), utgis 28 norske fagtidsskrifter etter en diamant Open Access-modell. Av disse utgis 3 av institusjonene selv, 6 av Novus forlag, 17 av Universitetsforlaget og 2 av Cappelen Damm. Tildelingen gjøres for tre år av gangen. Ved den første tildelingen i 2017 (gjeldende for 2018–20) var det 25 tidsskrifter med, hvorav ett tidsskrift ble utgitt av UiO. Resten var utgitt av Universitetsforlaget (16), Novus (6) og Cappelen Damm (2).

Vurderingen av søknadene til NÅHST-ordningen gjøres av forskersamfunnet selv. Det er opprettet en egen komite der forskningsledere i humaniora og samfunnsvitenskap deltar og vurderer søkerne. I forbindelse med utlysningen i 2020 ble det gjort en omfattende evaluering av ordningen i forkant, som også inneholdt systematisk tilbakemelding fra nasjonale fagorgan i humaniora og samfunnsvitenskap.

Støtteordningen er resultat av et spleiselag mellom Forskningsrådet, Kunnskapsdepartementet og 15 forskningsinstitusjoner. Forskningsinstitusjonenes bidrag er

under 5 % av rammen og deres bidrag fordeles mellom institusjonene basert på historiske abonnementskostnader fra tiden før de aktuelle tidsskriftene gikk over til en Open Access-modell.

Kunnskapsdepartementets og Forskningsrådets andel av summen er i 2021 på 10,7 millioner kroner, mens anslagsvis 500 000 kroner kommer fra institusjonene, altså 11,2 millioner kroner i alt for 28 tidsskrifter. Snittprisen i offentlig støtte pr. tidsskrift er dermed på 400 000 kroner per år, se tabell 4.

Det bør nevnes at ikke alle Open Access-tidsskrift som utgis av norske kommersielle forlag, baserer seg på støtte fra NÅHST-ordningen. Som eksempel på et tidsskrift med åpen tilgang som utgis av et kommersielt forlag kan vi nevne *Arctic Review of Law and Politics*, opprettet i 2010 og utgitt av Cappelen Damm. Finansieringen består i bevilgning fra den nordiske tidsskriftstøtten administrert av de nordiske forskningsrådene (NOP-HS), kombinert med forfatterbetaling (APC). Men fordi disse inntektskildene ikke er tilstrekkelige, gir hovedredaktørens arbeidsgiver, det juridiske fakultetet ved UiT Norges arktiske universitet, ekstra økonomisk støtte til forlaget.¹⁰

NOP-HS-støtteordningen

NOP-HS-støtteordningen fikk 35 søknader i 2020 og innvilget støtte til 26 ulike nordiske tidsskrifter i 2021. Av disse ble 3 utgitt av institusjonelle publiseringstjenester i Norge, 3 av norske kommersielle utgivere. Man kan søke for ett eller to år om gangen, etter visse retningslinjer. I motsetning til den norske NÅHST-støtteordningen er ikke NOP-HS å anse som fullfinansiering. Det vil si at dette er tidsskrifter som publiserer gull Open Access, men kan hente inn andre inntekter som supplement til støtten fra NOP-HS. For eksempel kan dette være i form av APC og/eller (som for *Arctic Review of Law and Politics*), at et institutt bidrar med en andel av finansieringsbehovet.¹⁰

NOP-HS-tidsskriftene får med andre ord delfinansiert sine kostnader gjennom ordningen, men støtten mottas under forutsetning av at man oppfyller visse kvalitetskriterier og publiserer åpent. Det dreier seg i alle tilfelle om offentlige midler som benyttes til å finansiere en tjeneste (nordiske forskningsrådspenger, forfatternes arbeidsgiver [APC], hovedredaktørs arbeidsgiver).

Institusjonell publisering

Med få unntak finansieres de institusjonelle tidsskriftene helt og holdent av institusjonene selv. På nåværende tidspunkt befinner teknisk håndtering og utgivelsesfaglig støttepersonale seg ved bibliotekene, mens redaktører fra fagmiljøene ivaretar sine oppgaver som del av sitt ansettelsesforhold uten ekstra avlønning.

Forfatterbetaling eller annen form for fakturering for tjenester er lite utbredt. Etter det komiteen kjenner til er det kun 2 av de 72 institusjonelle tidsskriftene som opererer med APC. I tillegg er det 1 tidsskrift som opererer med abonnement. De 69 resterende institusjonelle tidsskriftene faller således innenfor definisjonen av diamant Open Access, gratis for både leser og forfatter. Det er få faktiske utlegg, den vesentligste ressursbruken består i arbeidstid levert av bibliotekenes tekniske og utgivelsesfaglige støttepersonell.

Open Journal Systems er en åpen programvare som ikke koster noe å ta i bruk. Det er mulig å tegne medlemskap, noe som ville gi stemmerett og innflytelse på prioriteringene til utviklerne i Canada/USA. De fleste institusjonene tildeler DOI til artiklene i sine tidsskrifter og har en litendriftsutgift knyttet til dette.

¹⁰ Arbeidsgruppen har ikke undersøkt hvor mye de 6 norsk-utgitte tidsskriftene har fått i støtte fra NOP-HS, men ett eksempel som komiteen har innsikt i, er Septentrio-tidsskriftet 1700-tal: *Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies*, som fikk «medium funding» for perioden 2021–22 på € 11 200 (NOK 112 000). Beløpet skal brukes til grafisk formgivning, språkvask av engelske artikler og et mindre honorar til tidsskriftets svenske hovedredaktør, som i praksis også fungerer som redaksjonssekretær. Septentrio leverer sine tjenester til tidsskriftet vederlagsfritt i form av arbeidstid og dekning av DOI.

Publiseringsstøttetjenestene leveres av få personer på hver enkelt institusjon, ofte ved siden av andre oppgaver. Det er derfor vanskelig å beregne eksakt hvor mye tjenesten koster på nasjonalt plan, men komiteen har kontaktet de ansvarlige ved hver enkelt institusjon og forsøkt å gjøre et overslag basert på deres tilbakemeldinger (se tabell 2).

En utgift som vil være aktuell i nær framtid, er XML-koding av artikkelmanus for presentasjon i andre formater enn PDF. De fleste kommersielle aktører presenterer artikler også i HTML- og EPUB-format, basert på XML. Plan S anbefaler dette og har signalisert at det i framtiden vil bli et krav, så her må institusjonelle støttetjenester oppgraderes for å være kompatible. Men viktigere enn tilpassingen til Plan S som sådan er det kvalitetsuttrykket XML og øvrig grafisk behandling gir. Fra et forskerperspektiv er de rent grafiske aspektene trolig en viktig faktor når seriøsiteten til et tidsskrift skal vurderes. XML-behandling av artikler gjøres i dag for to institusjonelt utgitt tidsskrift, ett ved UiB og ett ved OsloMet. Komiteen har vært i kontakt med de bibliotekansatte som står for XML-kodingen, og deres tilbakemelding er at ordningen ikke er skalerbar, det krever allerede en betydelig innsats i form av arbeidstid å levere denne tjenesten til bare to tidsskrifter.

De kommersielle forlagene har kostnader til XML-behandling innbakt i sine søknader til NÅHST-ordningen, men disse summene anses for bedriftshemmeligheter og er unntatt offentlighet. Imidlertid har en aktør som Ubiquity Press, som leverer XML til Stockholm University Press, en transparent prismodell. Uavhengig av manuskriptets språk er Ubiquity i stand til å levere en meget profesjonell XML samt grafisk formgivning av PDF til en pris på om lag 3 750 kroner per artikkel med dagens kronekurs.

Språkvask av manus mener komiteen derimot en må kunne forvente at redaksjoner og forfattere besørger selv. Skrives artikler på engelsk eller et annet fremmedspråk, er det uansett vanlig i sektoren at forfatter må betale for språkvask med egne midler (annum, prosjektmidler eller lignende). Skrives artikler på forfatterens eget morsmål, eksempelvis på norsk, og tidsskriftets redaksjon også har samme morsmål, er det å forvente at artiklene rent språklig vil holde et høyt nok kvalitetsnivå til å formidle det vitenskapelige innholdet effektivt og presist. De kommersielle forlagene har en litt annen rolle i norsk kulturpolitikk, hvor de blant annet forventes å bidra til å «røkte» norsk fagspråk på lik linje med språket i skjønnlitterære utgivelser. Dersom institusjonell publisering skulle tillegges samme språkpolitiske oppgave, ville det innebære en dreining av institusjonspubliserings mandat, og det ville kreve betydelige offentlige midler å få dette innført som en standard. Komiteen anser det derfor som formålstjenlig å konsentrere den faglig-tekniske støttetjenesten om det som fra et forskningspolitisk ståsted er det vesentlige, nemlig å få fagfelle-vurdert, kvalitetssikret forskningslitteratur presentert på nett med åpen tilgang og i en høyest mulig teknisk standard.

Potensialet for profesjonalisering og kvalitetsheving av de institusjonelle tjenestene ved å formalisere et tverrinstitusjonelt samarbeid om utgivelsesvirksomheten vurderes som stort. Økt samarbeid vil også være et egnet virkemiddel mot unødig duplisering av de rent tekniske sidene ved håndtering av Open Journal Systems, herunder oppgradering av programvare, design og utvikling av norskspråklig teknisk informasjonsmaterieell for redaksjoner, forfattere og fagfeller. Gevinsten ved innsparing på den tekniske siden av tjenesten vil så kunne tas ut i form av mer ressurser allokert til den utgivelsesfaglige støtten til redaksjonene og til å kunne håndtere flere tidsskrifter/redaksjoner med hjelp og støtte.

Det Kongelige Bibliotek i Danmark anslår at 30 % av ressursene brukes til systemarbeid og design, oppgradering og utvikling av den tekniske infrastrukturen, mens 70 % brukes på veiledning og support. Erfaringene fra Danmark og Finland viser at ressursbruken til det rent tekniske systemarbeidet ikke blir påvirket av en eventuell øking i mengden av tidsskrifter på plattformen. Oppgradering til nye versjoner av OJS er for eksempel tilnærmet like ressurskrevende uavhengig av om det gjøres for 10, 100 eller 200 tidsskrifter.

Når det kommer til utgivelsesfaglig veiledning og teknisk støtte, er det en direkte sammenheng mellom antall tidsskrifter og ressursbruk. Flere tidsskrift vil gi et større behov. Komiteen anbefaler at veiledning og support fremdeles skal foregå lokalt på den enkelte institusjonen. Det vil sikre nærhet og fange opp eventuelle problemer på et tidlig tidspunkt.

Men samarbeid mellom institusjonene må formaliseres. Det fagnære arbeidet i tjenesten må ledes og koordineres for å sikre at minimumsstandarder overholdes og at tjenesten hele tiden videreutvikles og forbedres.

En annen variant ville være å sentralisere veiledning og support sammen med systemarbeidet. Det ville fjerne nærheten til forskerne, men kanskje kunne gi noe mindre ressursforbruk samlet sett. En slik løsning ville være en mer radikal endring, hvor den institusjonelle publiseringsvirksomheten ville ligne mer på de kommersielle forlagene i og med at støttetjenestene ville oppleves som fjernere fra fagmiljøene både med hensyn til institusjonell og faglig forankring.

Det bør, uansett sentral eller distribuert veiledning og støtte, overveies om det kan lages et standardisert, obligatorisk opplæringsopplegg for nye tidsskriftredaktører som kombinerer nettressurser, skriftlig veiledning og personlig oppfølging. Dette for å minimere tidsbruken på veiledning og support og sikre at tidsskriftredaktørene har god nok kjennskap til alt fra publiseringsetikk og manuslokking til praktisk bruk av OJS.

Ressursbruk ved drift av institusjonelle tidsskriftplattformer

Det er stor variasjon i ressursbruken på institusjonenes publiseringsløsninger. Tabell 2 viser resultatene av en undersøkelse sendt ut til de norske institusjonene i desember 2020.

Tabell 2: Ressursbruk på institusjonelle plattformer

<i>Institusjon</i>	<i>OJS- versjon</i>	<i>Titler</i>	<i>Nivå 1</i>	<i>Årsverk drift</i>	<i>Driftsutgifter</i>
NTNU	3.2.1.1	12	9	0,5	14 000
OsloMet	3.2.1.4	15	15	0,5	
UiA	3.1.2.4	2	2	0,005	39 000
UiB	3.1.1.2	14	10	0,11	5 000
UiO	3.1.2.2	23	20	1,54	68 000
UiS	3.1.2.4	4	4	1	55 000
UiT	3.1.2.0	20	10	1,1	8 500
MF		2	2		
<i>I alt</i>		<i>94</i>	<i>72</i>	<i>4,75</i>	<i>183 500</i>

Både årsverk og driftskostnader kan variere fra år til år. Dog kan en god del av denne variasjonen i årsverk og driftsutgifter kan forklares med forskjeller i hva slags støttetjenester institusjonene tilbyr, samt antall titler på plattformen. Tabell 3 oppsummerer hva slags tjenester de forskjellige institusjonene tilbyr tidsskriftredaksjonene på plattformen:

Tabell 3: Tjenester levert av institusjonenes eksisterende løsninger

	NTNU	OsloMet	UiA	UiB	UiO	UiS	UiT
Oppgradering av plattformen	X	X		X	X	X	X
Design		X		X	X	X	X
Innføring i systemet	X	X		X	X	X	X
Hjelp til å opprette tidsskrift	X	X	X	X	X	X	X
Redaksjonell støtte						X	X
Løpende teknisk hjelp	X	X	X	X	X	X	X

Kostnader betalt av offentlige midler (NÅHST)

Av de 50 tidsskriftene som utgis Open Access av Universitetsforlaget, Cappelen Damm og Novus, får 25 støtte fra NÅHST-ordningen. Nivået på tjenester varierer og også støttebeløpet. Støtteordningen utgjør som nevnt 400 000 kroner per tidsskrift i gjennomsnitt, for en totalsum på ti millioner kroner. Dersom de 25 tidsskriftene publiserer samme mengde artikler de neste tre årene, vil det årlig dreie seg om rundt 600 artikler av alle slag, til en snittpris på 16 668 kroner. Vi regner her inn ikke-fagfelleverderte artikler, siden disse også er av betydning for fagmiljøene og har lignende produksjonskostnader som fagfelleverderte artikler.

Kombinert med kostnader knyttet til teknisk infrastruktur og årsverk til støttetjenester ser utgifter til drift av de institusjonelle plattformene ut som følger:

Tabell 4: Publisering og bruk av offentlige midler ved UH-institusjoner

	Per artikkel	Per tidsskrift	Totalt
Årsverk	5 370	72 569	5 225 000
Driftsutgifter	189	2 549	183 500
Kjøp av XML-tjenester	3 750	50 677	3 648 750
Støttemidler	1 233	16 667	1 200 000
<i>Samlet utgift ved institusjonspublisering</i>	<i>9 452</i>	<i>142 462</i>	<i>10 257 250</i>

Tidsskrifter som publiseres gjennom en eventuell fremtidig nasjonal publiseringstjeneste vil med andre ord også kunne søke om støtte gjennom NÅHST-ordningen, gitt at man er i stand til å levere budsjett over kostnader i tråd med den malen som blir utarbeidet i Unit. Dette betyr at en nasjonal publiseringplattform kan bestå dels av tidsskrifter som mottar støtte fra ulike offentlige støtteordninger, dels av tidsskrifter som mer eller mindre er fullfinansierte av institusjonene selv. Det vesentlige er at redaktører og forfattere skal oppleve en tjeneste av høy kvalitet der de bevarer en høy grad av autonomi og oversikt over egen økonomi.

Institusjonell publisering - kostnader betalt av offentlige midler

Det ble de siste tre årene årlig publisert totalt 973 artikler av alle slag i fagfelleverderte tidsskrift ved de institusjonellepubliseringstjenestene, til en snittpris på 5 702 kroner. I et scenario hvor alle artikler skal XML-behandles av en aktør som Ubiquity Press, som tar 3 750 kroner per artikkel, mens vi beholder dagens arbeidsinnsats fra institusjonene, ville snittprisen per artikkel bli 9 452 kroner. Knappe 4 000 kroner ville bestå i rene utlegg (til DOI, medlemskap i PKP og fremfor alt XML), mens resten ville bestå i arbeidsinnsats fra støttepersonell ved institusjonene, som i dag. En publiseringfaglig nivåheving vil sannsynligvis kreve mer av de institusjonelle støttetjenestene. Like fullt er det viktig å understreke at det ligger stor kompetanse og erfaring fordelt på de ulike institusjonene allerede i dag, og at man ved en samordning og effektivisering av innsatsen vil kunne oppnå

en markant kvalitetsheving uten noen vesentlig økning av arbeidsressurser som dedikeres til arbeidet.

Det er også verd å merke seg det store potensialet som utgjøres av de såkalte fagreferentene, biblioteksansatte fagansvarlige med ansvar for å være bindeledd og tjenesteyter for lokale fagmiljøer. Mange av disse har forskerbakgrunn i form av doktorgrad, og det er flere som er faglig aktive som skribenter, fagfeller og redaktører. Disse vil kunne involveres i publiseringstjenestene langt mer systematisk enn i dag. Arbeidet vil først og fremst måtte organiseres annerledes enn det gjøres nå.

Dersom en velger å innlemme to til tre nye årsverk til en snittpris på 1,1 millioner kroner (lønn og indirekte kostnader), vil en nasjonal publiseringstjeneste likevel ikke bli noen kostnadsdriver for det offentlige, snarere tvert imot. Med tre nye årsverk i tillegg til totalsummen oppgitt i Tabell 4 vil den offentlige ressursbruken bli rundt ti millioner kroner, altså på linje med det som gis i offentlig støtte til kommersielle forlag for slike tjenester i dag, men til en noe lavere snittpris per publikasjon grunnet det høyere antall tidsskrifter som vil falle inn under ordningen.

De kommersielle forlagene vil nok bestå i overskuelig framtid, men en profesjonell nasjonal publiseringstjeneste som er institusjonelt forankret, vil kunne fungere som et godt og kostnadseffektivt alternativ for flere tidsskrifter.

Nasjonal plattform – overordnede prinsipper

Arbeidsgruppen skulle i henhold til sitt mandat «vurdere fordeler og ulemper med en institusjonsbasert publiseringstjeneste» og «vurdere ulike modeller for en felles nordisk publiseringstjeneste med utgangspunkt i noen konkrete eksempler. I forslaget bes arbeidsgruppen om å diskutere systemer for kvalitet, løsninger for åpen publisering, samarbeidsmuligheter, forretningsmodeller og tekniske løsninger og standarder.» Vi vil her komme med noen betraktninger og anbefalinger vi mener bør ligge til grunn for en publiseringstjeneste, uavhengig av konkret innretning.

En nasjonal plattform vil innebære at alle norske forskningsmiljøer i UH-sektoren og forskningsinstitutt vil få mulighet til å publisere tidsskrifter Open Access på vitenskapelig nivå og ikke lenger være avhengig av at egen institusjon har en publiseringsplattform. Forskerne vil møte en profesjonell plattform som både versjonsmessig og designmessig indikerer kvaliteten i produktet, en løsning utvalget mener i større grad vil kunne fremstå som et tilbud fullt på høyde med de kommersielle alternativene vi har nasjonalt. Vi registrerer samtidig at sentrale forskere i humaniora og samfunnsvitenskap stiller spørsmålstegn ved om oppgaven med å tilby profesjonelle utgivertjenester skal løses av institusjonene i et samarbeid. Vi tar her ikke stilling til denne diskusjonen, men velger å peke på at en effekt av et slik samarbeid, gjennom en nasjonal plattform, vil være at tjenestene som i dag tilbys lokalt vil kunne heves til et nivå hvor de fullt ut kan sammenliknes med de beste kommersielle aktørene. En slik teknisk kvalitetsheving er ikke bare en positiv bieffekt ved etablering av en nasjonal plattform, men en dyd av nødvendighet for tidsskriftene som i dag eksisterer på lokale plattformer. Uavhengig av dette prosjektet må disse tidsskriftene forholde seg til tekniske krav de ikke innfrir i dag. Norge vil gjennom en nasjonal plattform få en løsning som hever kvaliteten og statusen ved å publisere åpent, på en åpen plattform som er kontrollert av institusjonene selv.

Arbeidsgruppen mener at en eventuell nasjonal plattform må stille noen faglige minimumskrav til hvilke tidsskrifter som kan publiseres på plattformen. De tidsskriftene som ikke innfrir disse kravene, og som ikke ønsker å arbeide for å innfri kravene, vil ikke kunne publiseres på fellesplattformen. Institusjonene må selv vurdere om noen av de lokale plattformene må opprettholdes for å sikre fortsatt utgivelse av disse tidsskriftene. Det samme vil gjelde for enkelte uregelmessig utgitte rapporter, studentskriftserier, eldre digitaliserte trykksaker og annet "grått materiale" som i dag legges ut på flere institusjonelle OJS-

plattformer, uten at de gjennomgår fagfelleevaluering. De nåværende publiseringsplattformer på ulike universitet- og høgskoler vil kunne legges ned eller reduseres kraftig.

De faglige minimumskravene til tidsskrifter på en nasjonal plattform kan være:

- Tidsskriftet anerkjennes som publiseringskanal på vitenskapelig nivå i NSDs register over vitenskapelige publiseringskanaler. Nyopprettede tidsskrift må arbeide for å sikre raskest mulig godkjenning.
- Tidsskriftet må ha faglig forankring til et forskningsmiljø i Norge (UH-sektoren, forskningsinstitutt eller en vitenskapelig forening/lærd selskap). En nordisk eller bredere internasjonal redaksjon er ingen hindring, men minst ett sentralt medlem av redaksjonen må være tilknyttet et forskningsmiljø i Norge.
- Diamant Open Access uten abonnement og embargo. Det forutsettes en grunnfinansiering som gjør at behovet for APC bortfaller.
- Tidsskriftet må registrere DOI på sine artikler. Det forutsettes en grunnfinansiering som dekker kostnader knyttet til dette.
- Tidsskriftet må tas opp i Directory of Open Access Journals (DOAJ).
- Bruk av åpen lisens med minst mulig restriksjoner (CC-BY eller unntaksvis CC-BY-ND).
- Tidsskrift og nettsider må følge lov om universell utforming og krav fra større finansører om åpne metadatastandarder for maskinlesbar tekst og muligheter for tekst- og datautvinning. Dette innebærer produksjon av XML-versjoner av innholdet som etterfølger JATS-standarden for XML, samt nettsider som følger ARIA-standarden for HTML. Det forutsettes en grunnfinansiering som dekker kostnader knyttet til dette.
- System for plagiatkontroll.

Organisering

Komiteen anbefaler at det dannes et konsortium av de nåværende institusjonene som anvender OJS med et valgt styre som arbeider med brukerperspektivet og utarbeider retningslinjer for konsortiets arbeid, faglige forvaltning, organisering og finansiering. Det felles konsortiet meldes inn i PKP, non-profit-organisasjonen som utvikler OJS-programvaren, slik at landet gir støtte til en global infrastruktur med åpen kildekode og samtidig får mulighet til å påvirke og komme med ønsker om nye programvareoppdateringer til utviklerne i PKP. Det må forventes å skulle brukes omtrent to årsverk til å ivareta og utvikle funksjonaliteten på plattformen, dvs. programmering av plugins, oppgradering av plattformen, eventuelle reiser til møter med utviklerne hos PKP, med mer. Tilsvarende arbeid gjøres eksempelvis av 1,5 årsverk ved journals.fi, men der legges det ikke like stor vekt på profesjonell formgivning som komiteen ser for seg. Ansvaret for det implementerende arbeidet med design og visuell kvalitet legges til disse årsverkene. De må i dialog med de fagnære delene av publiseringstjenesten kjøpe inn design og få det installert på plattformen. Disse 2 årsverkene bør være allokert til én vertsinstitusjon, som ivaretar det IT-tekniske arbeidet samt serverdrift for alle konsortiemedlemmene.

Hjelpfunksjonen bør ivaretas lokalt hos konsortiemedlemmene, men koordineres fra den vertsinstitusjonen som har ansvaret for den brukernære fagstøtten til tidsskriftredaksjonene. Det må utvikles en modell for å ivareta personlig hjelp til tidsskriftredaksjoner ved institusjoner eller forskningsinstitutt som ikke er med i samarbeidet. Dette gjøres i tråd med konsortiets retningslinjer og i samarbeid med institusjoner i konsortiet. Den sentrale hjelpfunksjonen bør ha minimum ett årsverk til rollen som daglig leder for den nasjonale publiseringstjenesten. De tre årsverkene til IT-teknisk drift og daglig ledelse av publiseringstjenestens støttetjenester må fordeles etter en økonomisk rettferdig modell på medvirkende institusjoner i konsortiet med lik fordeling, da det er oppgaver som krever like mye uansett om man publiserer mange eller få tidsskrifter.

Institusjoner som verken bidrar med årsverk til felles plattform eller har support internt på egen institusjon, må betale et avtalt gebyr for følgende pakker:

- Administrasjon og utvikling av plattformen
- Online hjelpepakke

- Personlig hjelp

Som nevnt over, mener arbeidsgruppen at det uansett er nødvendig å løfte minimumstandarden til nivået vi ser hos Stockholm University Press. Et slikt løfte betyr at utleggene per artikkel vil øke, ikke minst på grunn av innkjøp av XML. Men dette må til om tjenestene skal kunne motsvare den kvaliteten skribenter og lesere er vant til å oppleve hos de kommersielle aktørene. Vi forventer dessuten økte tekniske krav til vitenskapelige publiseringsskanaler fra finansierer og andre i fremtiden (ref. Plan S) og disse kravene må tidsskriftene på institusjonenes plattformer uansett forholde seg til.

En hovedutfordring for komiteen har derfor vært å se på løsninger som sikrer en robust driftsmodell for tjenesten. I dag er utgifter til DOI nærmest de eneste fakturaene som betales av publiseringstjenestene, mens resten leveres i form av fast ansattes arbeidstid. Med bruk av for eksempel Ubiquity vil det bli snakk om høyere utlegg enn det en er vant til i dag, men det samlede presset på offentlige budsjetter vil fortsatt være lavere enn utgiftene de kommersielt leverte tjenestene genererer (abonnement, APC, NÅHST-ordning, NOP-HS etc.).

Ved økt samarbeid vil en stå rustet til å levere en langt bedre faglig-teknisk støttetjeneste til redaktører og forfattere enn tilfellet er i dag. Våre beregninger tyder på at samling av de institusjonelle publiseringstjenestene vil lønne seg, både pris- og kvalitetsmessig, gitt at en slik sentral tjeneste får et tilnærmet likt omfang som summen av dagens tjenester. Her må det bemerkes at det selvfølgelig vil være opp til tidsskriftene selv hvor de velger å innhente publiseringstjenester. Det er heller ikke gitt at alle tellende tidsskrifter som er på de institusjonelle plattformene i dag, vil kunne oppfylle alle krav til å være en del av en nasjonal løsning.

Arbeidsflyt

Forlagsvirksomhet er en arbeidsintensiv prosess, også med elektronisk publisering som hovedform. Behovet for administrativ støtte varierer mellom forlag, men generelt skalerer dette ikke godt med antall tidsskrift. Det 11. største internasjonale forlaget *Frontiers SA* har 105 tidsskrifter og rundt 750 ansatte. Det gir rundt 7 ansatte per tidsskrift i gjennomsnitt. Større tidsskrift har flere, mindre tidsskrift færre.

Større internasjonale forlag har mer personalressurser knyttet til utgivelsen enn mindre nasjonale. Universitetsforlaget har 6 ansatte som jobber med tidsskrifter (eksklusiv ledelse og admin), og som utgjør totalt 70 tidsskrifter på idunn.no. Det betyr at hvert årsverk håndterer mellom 11-12 tidsskrifter. Likevel kan det være vanskelige størrelser å sammenlikne, gitt at det varierer stort mellom forlagene hvilke tjenester de gjør internt og hvilke tjenester som settes ut.

Gangen for et manus hos profesjonelle, kommersielle forlag er typisk som følger:

1. Et innkommende manuskript kontrolleres først for eventuelle problemer. Innholdet sjekkes for plagiat, språk, mulige kommersielle konflikter og lignende.
2. Manuskriptet sendes deretter ut til vitenskapelige redaktører med ansvar for fagfellevurderingsprosessen. Dette innebærer å identifisere fagfeller som ikke er for nær forfatterne, men som likevel kjenner feltet godt, en potensielt arbeids- og tidkrevende prosess.
3. Når den vitenskapelige vurderingen er over og manuskriptet enten er antatt eller avvist, følger etterarbeidet med produksjon for de artikler som blir antatt.

En slik arbeidsflyt er typisk for alle seriøse forlag, og de er også nødvendige for den typen tidsskrift som vil publiseres under den felles norske plattformen. I et lite norsk tidsskrift med internasjonal profil ser vi for oss en lokal norsk stab som tar seg av de produksjonsmessige sidene av manuskript-håndteringen. Det betyr å ha en lokal *teknisk redaktør* eller redaksjonssekretær som utfører arbeidet beskrevet i punkt 1 over. Det vil si, vurdere om

manuskriptet som er mottatt er på et nivå hvor den kan sendes til fagfellevurdering. Hvis dette er tilfelle, identifiserer så den tekniske redaktøren mulige fagfeller for vurderingen.

Ved siden av den tekniske redaktøren bør tidsskriftet ha en *sjefsredaktør* eller hovedredaktør. Denne sitter med det vitenskapelige ansvaret. Manuskriptet sendes på dette stadium til sjefsredaktøren og til fagfellene for vurdering. Rapportene kommer inn til sjefsredaktøren som da beslutter én av tre mulige utfall: 1. aksept der og da, 2. anbefaler endringer ifølge fagfellevurderingene, og 3. avvisning. Anbefales endringer er det sjefsredaktøren som følger dette opp. Når denne prosessen er over, kobles den tekniske redaktøren inn igjen og sørger for at manuskriptet blir publisert – hvis det er antatt.

Det er tilrådelig å sette opp et råd av assosierte redaktører (medredaktører). Hvis tidsskriftet vokser seg så stort at det blir for mye for en enkelt sjefsredaktør å håndtere, kan disse tre inn til avlastning. Selv for et lite tidsskrift vil en slik gruppe være viktig for å håndtere klager på fagfellevurderingen. Det er slett ikke uvanlig med appeller når et manuskript avvises. I dagens situasjon har samtlige publiseringstjenester som utgangspunkt at minst en person i redaksjonen skal være tilknyttet egen institusjon. Det legitimerer innsatsen som nedlegges fra lokalt støttepersonell, primært i form av årsverk i bibliotekene. I en nasjonal felles publiseringstjeneste vil komiteen fremdeles anbefale lokal faglig-teknisk støtte, i form av opplæring av redaksjoner i bruk av OJS, veiledning i utgivelsesetiske prinsipper, metadatastandarder osv. Dette for å utnytte styrken i den brukernære støtten som universitets- og høyskolebibliotekene utgjør. Men selve programvaredriften bør legges til ett sted i landet, der to fulltidsansatte IT-ingeniører får ansvar for drift, oppgraderinger og optimaliseringer av hjemmesidene for hvert enkelt tidsskrift. Lokalt støttepersonell vil få en rolle som bindeledd mellom redaksjoner og den sentrale IT-støtten. Begge støttefunksjoner følges opp av daglig leder, som rapporterer til publiseringstjenestens styre.

Teknisk infrastruktur

Det foregår en profesjonalisering i presentasjonen av vitenskapelige publikasjoner. Etter hvert som stadig mer av bruken av forskningslitteratur skjer elektronisk, skjer det en gradvis overgang til formater bygget for presentasjon av tekst som ikke er bundet til det tradisjonelle boksideformatet som en PDF representerer. I tillegg er det økt fokus på interoperabilitet, det vil si at publikasjoner skal ha metadata på standardiserte formater, og det tekstlige innholdet skal kunne brukes til tekst- og datautvinningsformål.

Denne utviklingen reflekteres i krav og forventninger fra finansierer og myndigheter. Plan S planlegger for eksempel å stille krav om at alle forskningspublikasjoner de finansierer skal kunne benyttes til tekst- og datautvinning og tilgjengeliggjøres i XML-formatet tilpasset publikasjoner, JATS XML. Norske offentlige tjenester er også pålagt å følge norsk lov om universell utforming. Denne krever at XML- og HTML-versjoner av dokumenter skal kunne tolkes av programvare med tekst-til-tale-funksjonalitet.

Studentorganisasjoner stiller også krav om en økt kompetanse for universell utforming i sektoren. En satsing på bruk av XML i tidsskriftpublisering er derfor en forutsetning for å sikre bruk av tidsskriftartikler- og materiale i undervisning, læring og studentarbeid. Studenter som viktig brukergruppe av tidsskrifter krever at nåværende og fremtidige publiseringplattformen for tidsskrift legger til rette for deres individuelle behov gjennom en økt satsing på universell utforming. Ved å publisere materiale i XML-format vil tidsskriftene tilfredsstillende kravene etterspurt av studenter og deres interesseorganisasjoner.

Alt dette fordrer en kraftig oppgradering av eksisterende teknisk infrastruktur for publisering hos institusjonene. Av de 72 tidsskriftene som utgis på de institusjonelle plattformene i dag er det kun to som oppfyller kravet om både XML- og HTML-versjoner i tillegg til den standard PDF-visningen.

I tillegg til tekniske visningsløsninger må det også sikres at hjemmesidene til det enkelte tidsskrift tilpasses redaksjonens / tidsskrifteiers ønsker om grafisk utforming, uten at det går

på bekostning av kravene til universell utforming. Ved å samle IT-teknisk kompetanse ved en institusjon og ha løpende dialog med PKP vil man stå sterkere rustet også på denne siden av publiseringsvirksomheten.

Konkrete modeller

Vi kan se for oss fire ulike måter å løse det publiseringsbehov som i dag uttrykkes gjennom de institusjonelle publiseringsplattformene:

1. En videreføring av dagens løsninger med lokale plattformer
2. Samling av disse lokale løsningene i en plattform på nordisk nivå
3. En løsning der disse tjenestene ikke løses av institusjonene selv, men at institusjonene kjøper tjenester hos kommersielle leverandører
4. Samling av disse lokale løsningene i en nasjonal plattform

Alle disse alternativene har noen styrker og svakheter. Arbeidsgruppen konkluderte imidlertid tidlig med at alternativ 4 var løsningen vi ønsker å anbefale. Vi kommer tilbake til begrunnelsen for dette, men først kort innom noen styrker og svakheter ved de øvrige alternativene.

Alternativ 1 – videreføring av dagens ordning

Alternativ 1 innebærer en videreføring av dagens institusjonsplattformer og er den enkleste løsningen. Arbeidsgruppen vurderer likevel at institusjonene må legge mer ressurser i teknisk format om man viderefører dagens ordning med lokale plattformer, ref. kravene fra Plan S, studentorganisasjoner og andre. De ulike plattformene som er etablert får gode tilbakemelding fra brukerne, som vi har vist i avsnittet om institusjonelt fødte tidsskrifter. Det har åpenbart vært et udekket behov blant enkelte forskningsmiljø som dekkes gjennom at bibliotekene tilbyr disse tjenestene. De 8 ulike plattformene som eksisterer i vår sektor i dag har bragt frem hele 72 vitenskapelige publiseringskanaler, og vi ser at tidsskriftene i stor grad retter seg mot humaniora og samfunnsvitenskap.

Vi har imidlertid identifisert noen utfordringer med dagens løsninger. Det som av enkelte kan vurderes som en styrke, kan av andre betraktes som en svakhet. Et slikt spørsmål er at plattformene er lokale, opprettet for å ivareta behovene til institusjonens egne forskningsmiljøer. En institusjonsbasert publiseringsjeneste er en tjeneste for institusjonens forskere som ønsker å starte tidsskrift. Det positive med en slik nærhet er at redaktør blir satt i direkte kontakt med teknisk operatør (oftest en kontaktperson i biblioteket) og slik sett har en nærhet til brukerstøtte, noe som er nyttig.

På den andre siden vil noen hevde at kvalitetsaspektet kommer i bakgrunnen når beslutning om å etablere et nytt tidsskrift fattes lokalt ved en institusjon. Mange mener at den foretrukne modellen for vitenskapelige tidsskrifter er når et tidsskrift eies av forskersamfunnet, da enten ved at eier er en vitenskapelig forening eller et nettverk av institusjoner som forsker på det aktuelle fagfeltet og der det er etablert en avtale med den som utfører utgiveroppgavene. Slik kan forskersamfunnet som eier tidsskriftet stille krav til utgiver og tjenestene som blir levert. Videre bør tidsskriftavtaler også regulere redaktørrollen. Denne bør for eksempel være tidsavgrenset og en avtale bør regulere hvem som oppnevner ny redaktør. Et tidsskrift bør representere et forskningsfelt minimum på nasjonalt nivå og ikke være en kanal for lokal publisering. For lokalt innsnevrede tidsskrifter blir heller ikke godkjent på nivå 1.

Et siste ankepunkt til dagens løsninger er at de på mange måter bærer preg av å være minimumsløsninger som ikke konkurrerer med de kommersielle aktørene. OJS-løsningene som brukes er gratistjenester og mange av redaktørene i tidsskriftene på plattformene gjør tilnærmet alt arbeid selv. De tekniske formatene på tidsskriftene tilfredsstiller ikke de kravene som stilles til åpen publisering fra brede lag av forskersamfunnet og fra grupper av finansierer som cOAliton S.

Alternativ 2 – felles nordisk plattform

Et samarbeid på nordisk nivå om disse spørsmålene ville kunne løfte kvaliteten på tjenestene og bygge opp et godt alternativ som for mange tidsskriftseiere ville kunne oppleves som et reelt alternativ til de kommersielle utgiverne. I en ideell verden vurderer arbeidsgruppen at dette ville være den optimale løsningen.

I arbeidet med denne rapporten har arbeidsgruppen hatt møte med nasjonale portaler i Finland og Danmark, og med en nasjonal plattform under oppbygging i Sverige. I teksten vår beskriver vi at alle disse løsningene har vokst frem fra sitt lands unike kontekst. Finland har ikke hatt institusjonelle løsninger som oss her i Norge og det var et helt konkret behov for å kunne tilby en profesjonell løsning for tidsskrifter som var drevet svært enkelt fra forskersamfunnet selv (ulike lærde selskaper). For Finland bestod prosjektet i å profesjonalisere og bidra til at de nasjonale tidsskriftene også ble indeksert i DOAJ og støttet opp om Finlands politikk på åpen forskning. Sverige har noen lokale plattformløsninger som i Norge, men satser nå på å etablere en ny nasjonal plattform gjennom Det Kungliga Biblioteket. I tillegg har Stockholms universitet etablert Stockholm University Press, som er en profesjonell, ikke-kommersiell utgiver av åpne tidsskrifter, antologier og monografiserier, en utgiver som også har etablert samarbeid med kommersielle underleverandører på produksjonssiden. Felles med Sverige og Finland, er at de i likhet med Norge har stilt seg bak en strategi om gull Open Access. I Danmark derimot, er politikken grønn (arkivtilgang med embargo tillates) og i den nasjonale plattformen vi hadde møte med ser man både abonnementstidsskrifter og åpne tidsskrifter side om side. Til slutt har vi beskrevet den norske konteksten som spesiell. Norge skiller seg klart fra våre naboland i og med at vi har et veletablert offentlig-privat samarbeid med kommersielle utgivere av akademiske tidsskrifter side om side med åtte institusjonelle plattformer.

Med dette bakteppet vurderer arbeidsgruppen at de ulike nordiske landene står med svært ulike utgangspunkt for sine nasjonale løsninger, og at utfordringene hvert land står overfor kanskje løses best innenfor sin egen kontekst. På den tekniske siden ser vi at de ulike plattformene som benytter OJS bruker ulike versjoner av denne og det å slå sammen ulike plattformer på ulike løsninger, der hver plattform inneholder tidsskrifter med betydelig backlist, vil være svært krevende. Dette er før vi har begynt å problematisere hvordan et slikt samarbeid kunne organiseres og hvordan vi kunne klare å gå sammen om finansiering. Dette er krevende nok for oss å klare nasjonalt.

Alternativ 3 – formidler av innleide tjenester

Dette alternativet må ses i kontrast til alternativet vi anbefaler, nemlig en felles nasjonal løsning driftet av institusjonene i et fellesskap. En kjøpt løsning vil åpenbart ha noen kostnader og flere vil kunne stille det helt betimelige spørsmålet om slike tjenester skal være løst av institusjonene selv, når vi har kommersielle velfungerende nasjonale forlag som kan gjøre dette for oss. Dette er tjenester vi i prinsippet kan sette ut til de kommersielle aktørene som opererer i det norske markedet, og de har allerede løst problemstillingene som fortsatt er uløst ved de lokale plattformene. Spørsmålet blir da om et slikt alternativ kan konkurrere med løsningen vi anbefaler, at institusjonene går sammen om å gjøre dette? Hvis vi legger til grunn at forskersamfunnet eier tidsskriftene og det offentlige krever at de publiseres med åpen tilgang fra 2024, er det da slik at man reduserer dette til et spørsmål om penger. Hvem kan gjøre dette billigst og best?

Alternativet med å kjøpe disse tjenestene fra kommersielle aktører vil bety at hvert tidsskrift vil ha et støttebehov på ca. kr 400 000,-, med referanse til snittbeløpet som utbetales til de kommersielt ugitte tidsskriftene igjennom NÅHST-ordningen. Vi kan ikke se for oss at institusjonene skal være villige til å betale et så høyt beløp per tidsskrift for ca. 70 tidsskrifter. De kommersielle forlagene måtte ved et slikt alternativ bli invitert til å legge inn et tilbud på oppdraget, og vi mener at støttebeløpene i NÅHST gir en god indikasjon på hva dette ville koste om dette skulle løses av norske forlag. Samtidig vil et så stort tilbud måtte lyses ut slik at relevante aktører i andre land også ble invitert til å legge inn tilbud (referanse til EØS-avtalen). Vi vurderer at en slik fremgangsmåte fort vil kunne resultere i en løsning som reduserer kvalitetene ved vår foretrukne alternativ, der en sentral kvalitet er stor grad av nærhet mellom forskningsmiljøene og utgivertjenestene.

Arbeidsgruppen har ikke brukt mye tid på dette alternativet. Institusjonell publisering skjer i relativt stor skala i Norge allerede i dag, driften er kostnadseffektiv og betydelig kompetanse er bygd opp gjennom nesten 20 år. I en bredere internasjonal kontekst er diamant OA driftet av institusjonene og forskersamfunnet på egenhånd en modell som er kommet for å bli. I spansk- og portugisisk-talende land er tjenesten AmeliCA bygd opp som en ikke-kommersiell diamant Open Access-tjeneste for forskersamfunnet. I løpet av få år har AmeliCA-plattformen bygd seg opp til 199 vitenskapelige tidsskrifter i sin portefølje, alle driftet etter diamant OA-modellen og de fleste med redaksjonelt tyngdepunkt i Mellom- og Sør-Amerika. Den franske plattformen openedition.org (driftet av Centre pour l'Édition Électronique Ouverte) har på sin side stadig flere diamant Open Access-tidsskrifter i sin portefølje og inngår sammen med en rekke europeiske partnere i nettverket OPERAS, som arbeider med å bygge opp ikke-kommersiell infrastruktur for åpen vitenskap innen humaniora og samfunnsvitenskapene, hvor APC-betaling er en lite utbredt og kontroversiell modell.

En ekspertgruppe nedsatt av EU publiserte nylig en diamant Open Access-studie hvor det globale bildet kartlegges og det fremmes en rekke anbefalinger om å styrke denne delen av den åpne vitenskapen som en kostnadseffektiv, forskernær, ikke-kommersiell del av et publiseringslandskap med høy grad av diversitet (Becerril et al. 2021). I Horizon Europe ligger det an til at det settes av € 3 millioner til kapasitetsbygging for institusjonell åpen tilgang over hele kontinentet. Her skal det konkret arbeides med "Coordination amongst institutional publishing services and initiatives across Europe at the non-technological level and improve their overall service efficiency, in particular in a multilingual environment."¹¹

Alternativ 4 – en nasjonal plattform (arbeidsgruppens anbefaling)

Mange av argumentene for en nasjonal løsning er allerede forklart gjennom de tre øvrige alternativene. Når vi ikke går for en nordisk løsning, så betyr ikke det at vi ikke ønsker et nordisk samarbeid. Andre plattformer i de nordiske landene er organisert i et nettverk mellom brukere av OJS-løsningen, NOAF (Nordic Open Access Forum). Norge er allerede invitert inn i dette samarbeidet, som vi mener vil kunne være svært nyttig som arena for kunnskapsoverføring i forbindelse med en nasjonal plattform. Finland og Danmark ser ut til å ha opparbeidet seg solid erfaring når det gjelder å integrere ulike tidsskrifter som driftes på ulike versjoner av OJS-løsningen, over til samme løsning. Dette vil være en av de største utfordringene på teknisk side for en nasjonal løsning her i Norge.

Et samarbeid på tvers av institusjonene vil kunne styrke flere forhold som i dag ikke er løst på en tilfredsstillende måte. Samarbeid om utvelgelse av tidsskrifter etter enhetlige prinsipper for å godkjenne og avvise nye forslag til utgivelser vil styrke uavhengigheten til tidsskriftredaksjonene vis-à-vis vertsinstitusjonene. Tilsvarende samarbeid om nedleggelse og arkivering av tidsskrifter som ikke leverer i tråd med fastsatte standarder vil gi et tydelig signal om krav til kvalitet og sunn vitenskapelig publiseringsevne. Man vil også kunne gå sammen om minstestandarder for kvalitet på det redaksjonelle arbeidet. Det hele kan samles i en standardavtale mellom tidsskriftseier på den ene siden (forening, forskningsinstitutt, forskningsinstitusjon eller tilsvarende) og utgiver (den nasjonale plattformen). Dette vil gi fagmiljøene mer autonomi til å vurdere alternative plattformer for sine tidsskrift.

En felles teknisk minstestandard vil gjøre tidsskriftene mer attraktive/konkurransedyktige. Dette kan blant annet sikres gjennom en styrking av den tekniske driften og vedlikehold av plattformen. Vi anbefaler at nasjonal plattform velger OJS-løsningen, da dette er en velutprøvd løsning internasjonalt, som vi er invitert inn i et nordisk samarbeid om og som vi allerede bruker ulike versjoner av lokalt i dag. Velprøvd og skalerbar teknologi frigjør tekniske ressurser til annen teknisk produksjon, herunder tildeling av DOI, indeksering i DOAJ og andre aktuelle indekseringstjenester, overføring av metadata og lignende. Likevel er noe av produksjonsprosessen vanskelig å automatisere og ikke noe som i dag gjøres ved institusjonene. Komiteen anbefaler at det inngås en avtale med ekstern leverandør av XML, EPUB og andre nettbaserte formater.

¹¹ Horizon Europe Work Programme 2021-2022, s. 76.

Andre fordeler vil være samordning av lisensstandarder (CC-BY eller i særlige tilfeller CC-BY-NC-ND) i tråd med krav fra institusjoner og finansierer, en modell for kostnadsfordeling mellom institusjonene som ikke er basert på hvilke fagmiljøer som er tilknyttet hvilke institusjoner men på størrelsen på deltakende institusjoner, og muligheten til å standardisere administrative prosesser som budsjettering og regnskap til bruk ved søknader om tidsskriftstøtte, for eksempel til NÅHST eller NOP-HS eller private stiftelser.

Alternativ 4 fordrer at de eksisterende institusjonene inngår et samarbeid der en institusjon påtar seg å være vertsinstitusjon og juridisk ansvarlig for nasjonal portal, for eksempel etter modell av NDLA eller DataverseNO, en konsortiebasert forskningsdatainfrastruktur ledet av UiT. Videre anbefaler vi at det etableres et redaksjonsråd eller styre for plattformen med deltakere på forskningsledernivå fra deltakerinstitusjonene. Deres ansvar skal være å forvalte den faglige siden av plattformen. I tillegg bør det etableres en teknisk redaksjon som har ansvaret for forlagsdrift av plattformen. Teknisk redaksjon består av deltakere som i dag er involvert ved de lokale plattformene. Arbeidet koordineres av daglig leder, som rapporterer til redaksjonsråd/styre.

Videre arbeid

I arbeidet med denne rapporten har arbeidsgruppen vært nødt til å gjøre noen avgrensninger. Alle spørsmål blir derfor ikke besvart. Spørsmål om hvordan et slikt alternativ kan forankres i sektoren overlater vi til vår oppdragsgiver, UHR-Bibliotek, å besvare. Om institusjonene skulle ønske å vurdere vårt forslag nærmere, så er det tre sentrale forhold som må utredes videre. Vi har pekt på noen overordnede prisnipper for hvordan et slikt samarbeid kan organiseres, men dette må utredes mer detaljert. Det samme gjelder de økonomiske sidene ved alternativet vi foreslår og tidshorizonten for å realisere alternativet. Vi anbefaler derfor at det nedsettes en egen arbeidsgruppe i UHR som kan se nærmere på disse spørsmålene som en oppfølging til vår rapport, om konklusjonen blir at institusjonene synes alternativet vi foreslår er interessant.

Referanser

Aspaas, P. P. og H. Karlstrøm (2021) "Replication Data for: Felles publiseringstjeneste i UH-sektoren: Rapport fra arbeidsgruppe utnevnt av UHR-Bibliotek", <https://doi.org/10.18710/NSV8IP>, DataverseNO, 2021.

Bosman, J., J. E. Frantsvåg, B. Kramer, P.-C. Langlais, og V. Proudman (2021). *OA Diamond Journals Study. Part 1: Findings*. Zenodo. <http://doi.org/10.5281/zenodo.4558704>.

Gentil-Beccot, A., S. Mele og T. Brooks (2009) «Citing and Reading Behaviours in High-Energy Physics. How a Community Stopped Worrying about Journals and Learned to Love Repositories» <https://arxiv.org/abs/0906.5418> .

Hellekjær, G. O. (2015) «Nye artikler våren 2015». *Acta Didactica Norge*, vol. 9 (1). <https://doi.org/10.5617/adno.2312>

Marstrander, L. (2020) «Leder». *Viking* vol. 83. <https://doi.org/10.5617/viking.8331>

Svenonius, P (2003) "Introduction to Nordlyd 31: The Proceedings of the 19th Scandinavian Conference of Linguistics". *Nordlyd* 31 (1). <https://doi.org/10.7557/12.53>